EVANGHELIA DUPĂ TOMA

Traducere din limba coptă, studiu introductiv şi note de Gustavo-Adolfo Loria-Rivel
Ediţie îngrijită de Ioan-Florin Florescu
Editura POLIROM, 2003

Ebook – clandher

STUDIU INTRODUCTIV

Evanghelia după Toma este, fără îndoială, unul dintre cele mai populare apocrife. Specialiştii revin mereu la ea, datorită importanţei pe care o are pentru istoria creştinismului primar. Iubitorii esoterismului îi caută neîncetat sensuri ascunse. Unii se tem de ea, alţii o exaltă până la sacralizare.

În orice caz, *Evanghelia după Toma* este o carte care a fascinat de la descoperirea ei, în 1945. Spre deosebire de evangheliile canonice, dar şi de majoritatea celor apocrife, *Evanghelia după Toma* nu relatează viaţa lui Iisus, ci doar citează o serie de peste o sută de „spuse”, numite *logion* în greacă (plural, *logia*), atribuite lui.

Pentru o critică exhaustivă, îndrumăm spre lucrările din bibliografia generală. Studiul de faţă este doar o introducere în principalele probleme pe care le pun istoria şi receptarea acestui text.

1. Cum a ajuns până la noi Evanghelia după Toma?

Probabil, prima menţiune a *Evangheliei după Toma* o face Hipolit în *Refutatio*, tratat teologic îndreptat împotriva ereziilor, compus între 223 şi 235. Acolo este citat, se pare, *logion-ul* 4 într-o formă foarte diferită atât de textul copt, cât şi de cel grecesc. Autorul atribuie *Evanghelia după Toma* sectei naasenilor şi se foloseşte de acest *logion* pentru a combate învăţăturile sectei. La rândul său, Origen aminteşte cartea în prima sa omilie despre Luca, plasând-o între scrierile „heterodoxe". Către anul 323, Eusebiu de Cezareea menţionează *Evanghelia după Toma* ca una din lucrările citate de către eretici, sub numele unui apostol" (*Istoria Bisericească* 111, 25, 6), iar de aici înainte Părinţii Bisericii o vor considera un text eretic folosit sau chiar compus de adepţii maniheismului[1].

Până la începutul secolului XX, tot ce ştiam despre *Evanghelia după Toma* şi alte evanghelii apocrife erau doar referinţe indirecte (citate şi comentarii) cu ajutorul cărora Părinţii Bisericii se străduiau să demonstreze caracterul eretic al acestor scrieri. În 1905 au fost dezgropate, în localitatea Behnesa din Egipt, cunoscută în Antichitate sub denumirea de Oxyrynchus, peste o mie de fragmente de text de natură religioasă. Papirusul *Oxyrynchus 654* conţine prologul *Evangheliei după Toma* şi primele şapte *logia*. Abia în 1952 (pe baza materialului copt) s-a putut dovedi că şi papirusurile *Oxyrynchus 655* şi *Oxyrynchus 1* conţin *logia* 24 + 36 – 39, respectiv *logia* 26 – 33 + 77 a.

În 1945, Muhammad Ali As-Samman şi fratele lui, Halifa, au dezgropat în apropierea localităţii Nag Hammadi, din nordul Egiptului, o amforă care conţinea o

1 Moreschini, Norelli, 2001, p. 85.

colecţie de douăsprezece cărţi[2] legate în piele. Această bibliotecă includea 45 de lucrări printre care se numărau *Evanghelia după Toma*, *Evanghelia după Filip* şi *Evanghelia Adevărului* (scrisă probabil de gnosticul Valentin). Cărţile au ajuns prin anticariatele din Cairo, iar una dintre ele a ajuns chiar în Germania, după ce a fost cumpărată de Fundaţia Carl Jung. Este vorba de aşa-numitul *Codex Jung*. Cele unsprezece volume rămase în Egipt au fost achiziţionate de Muzeul Coptic din Cairo şi se află de atunci sub protecţia statului egiptean. Aceste texte au fost examinate pentru prima dată de specialişti în 1946, când Jacques Schwarz şi Charles Kuentz au descoperit Codexul II (care conţine *Evanghelia după Toma*) într-un anticariat din Cairo[3]. De atunci ele au fost obiectul atenţiei cercetătorilor care le-au consacrat numeroase ediţii şi o bibliografie imensă.

Originea codexurilor rămâne învăluită în mister. Ştim că textele au fost găsite la Nag Hammadi, localitate cunoscută în Antichitate sub denumirea grecească de *Chenoboskion* (Pajiştea Gâştelor), şi că în apropierea ei se afla o mănăstire cenobită din comunitatea monastică a Sfântului Pahomie. Caracteristicile caligrafice ale scrisului copt ne arată că manuscrisele au fost copiate între 350 şi 400 d.Hr. Cine şi de ce a ascuns aceste texte într-o amforă de argilă îngropată în pământ? Răspunsul ni-l poate sugera un eveniment care a avut loc în a doua jumătate a secolului al IV-lea d.Hr. şi anume interzicerea de către episcopul Atanasie al Alexandriei, în anul 367, a tuturor scrierilor sacre nerecunoscute oficial de Biserica Egiptului.

---

2 Se spune că erau treisprezece cărţi, din care una a fost arsă de mama lui Muhammad Ali ca să-şi facă un ceai.

3 Vezi Paterson Brown, Metagospels: Thomas, Philip and Valentine, „Introduction”, http: //www.metalog.org/intro.html.

Este evident că cei care au îngropat textele cu atâta grijă într-o „capsulă a timpului” nu voiau să le distrugă, ci să le păstreze. Nu ştim dacă cei care au făcut acest lucru au fost călugării mănăstirii din Chenoboskion sau membrii vreunei confrerii gnostice, ambele teze fiind plauzibile.

Evangheliile gnostice prezintă un interes ştiinţific deosebit, întrucât ne oferă o mărturie de primă mână a gnosticismului creştin. Avem acum sub ochi materiale originale şi nu părerile subiective ale unor autori care voiau tocmai să demonstreze caracterul fals al acestor texte. Datorită lor, putem înţelege mai bine istoria timpurie a creştinismului şi suntem în stare să contextualizăm mai bine scrierile neo-testamentare canonice. Putem afirma (fără teama de a exagera) că, din punctul de vedere al importanţei sale, descoperirea textelor de la Nag Hammadi este comparabilă cu aceea a manuscriselor de la Marea Moartă. Scrierile de la Nag Hammadi au contribuit profund la înţelegerea procesului de apariţie şi individualizare a creştinismului, precum şi a mecanismului de formare a unei „ortodoxii” faţă de care „ereziile” au fost catalogate ca atare, fiind relegate unei poziţii periferice în fenomenul religios.

2. Când şi unde a apărut Evanghelia după Toma?

Ca şi în cazul evangheliilor canonice, nici în privinţa *Evangheliei după Toma* nu putem răspunde în mod precis la aceste două întrebări. Lipsesc manuscrisele autografe, iar referinţele din text, departe de a oferi informaţii fiabile, constituie încercări de a obţine legitimitatea scrierii sub pretextul că ar aparţine unei figuri prestigioase (de regulă,

în cazul acestui gen de literatură apocrifă, unui ucenic al lui Iisus). Lucrările istoriografilor sau ale ereziologilor creştini nu ne sunt de mare ajutor, ele fiind cu mult posterioare datei redactării evangheliilor (atât canonice, cât şi necanonice).

Evanghelia după Toma a fost scrisă nu mai devreme de a doua jumătate a secolului I, când se alcătuia presupusa colecţie Q (din germană, Quelle, „sursă") de „spuse" ale lui Iisus, şi nu mai târziu de sfârşitul secolului al II-lea, când au fost scrise fragmentele greceşti din Oxyrynchus 1. Există şi opinia potrivit căreia faptul că Evanghelia după Toma este o alcătuire de „spuse" şi nu o biografie ar constitui o caracteristică „arhaică", ce ar împinge compunerea ei către jumătatea secolului I d.Hr. Argumentele de bază pentru susţinerea acestei trăsături arhaice sunt două: 1) În epoca respectivă oamenii erau interesaţi să păstreze doar „spusele" lui Iisus, deoarece evenimentele din viaţa lui erau încă vii în memoria orală; 2) Structura Evangheliei este asemănătoare cu cea a presupusului text Q, care ar fi stat la baza evangheliilor sinoptice şi ar fi fost tot o colecţie redactată spre jumătatea secolului I d.Hr. Aceste argumente prezintă câteva vicii, şi anume: 1) Culegerile de „spuse" ale unui conducător religios nu sunt neapărat dovadă de vechime. Tot în Orientul Mijlociu, musulmanii redactau culegeri de spuse ale profetului, numite „Ḥadīth", încă în secolul al VIII-lea; 2) Aşa-numita sursă Q este doar o presupunere, o ipoteză de lucru. De fapt, nimeni nu a văzut un text al sursei Q, ea fiind „reconstituită" de specialişti. Nu se exclude posibilitatea ca textul respectiv să nu fi existat niciodată. Cu atât mai puţin se poate susţine că presupusa sursă Q ar fi arătat ca o colecţie de „spuse". Prin urmare, este puţin serios să considerăm drept dovadă a vechimii

Evangheliei după Toma asemănarea cu un text inexistent. Vom reveni la problema datării în concluzii.

Despre locul în care *Evanghelia după Toma* a fost redactată avem o indicaţie preţioasă chiar în prologul cărţii: „Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel Viu şi pe care le-a scris Didimos Iudas Toma”. Trebuie să precizăm că ambele nume, „Didimos” şi „Toma”, înseamnă „geamăn” în greacă, respectiv aramaică. De aceea, în Ioan 11, 16 se precizează („Toma, care se numeşte Didimos”). Folosirea alăturată a celor două nume este redundantă, ea fiind obişnuită numai în mediul siriac. Tot specifică mediului siriac este confundarea lui Iuda (nu Iscarioteanul, ci acela numit în sinoptice „al lui Iacob”) cu Toma. În versiunea siriacă curetoniană (secolul al IV-lea), în Ioan 14, 22, în loc de „Iuda” apare „Iuda Toma”. Este grăitor faptul că şi alte cărţi atribuite lui Toma, precum *Faptele lui Toma* şi *Cartea lui Toma „Atletul”*, îşi au originea în mediul siriac. În sfârşit, trebuie să spunem că atribuirea unor cărţi apostolului Toma era un fapt obişnuit în Siria, unde acest sfânt se bucura de o mare popularitate. Aşadar putem spune că *Evanghelia după Toma* a fost scrisă undeva în Orientul Mijlociu, între jumătatea secolului I d.Hr. şi sfârşitul secolului al II-lea d.Hr., şi a fost redactată, probabil, în limba siriacă. Nu ne putem pronunţa asupra filiaţiei versiunii copte, dacă ea a fost tradusă direct din siriacă sau mai degrabă prin intermediul limbii greceşti.

O întrebare mult mai grea se referă la autorul cărţii sau, mai exact, la orientarea ideologică a autorului cărţii. Este vorba de un gnostic, de un iudeo-creştin care încerca să potrivească învăţătura lui Iisus cu cea a Vechiului Testament, sau avem de-a face cu un text scris dintr-o perspectivă asemănătoare celei care mai târziu va fi

numită „ortodoxă”? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări.

3. Este Evanghelia după Toma un text gnostic?

Înainte de a afirma cu reproş sau cu admiraţie că *Evanghelia după Toma* este un text gnostic, trebuie să definim ce avem în vedere când întrebuinţăm termenul „gnostic”.

În linii mari, gnosticismul este o „religie” dualistă care îşi propune eliberarea omului prin dobândirea unei cunoaşteri (gnosis) tainice, esoterice, rezervată unor iniţiaţi şi superioară oricărei credinţe. Această cheie de lectură pare sugerată încă din prologul Evangheliei şi din primul *logion*:

[Prolog.] Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel Viu şi pe care le-a scris Didimos Iudas Toma.

1. Şi a spus [Iisus]: oricine va găsi înţelesul acestor cuvinte nu va gusta moartea.

Aşadar oricine va înţelege sensul învăţăturilor tainice care urmează va fi eliberat de moarte, adică mântuit. Într-adevăr, nu regăsim acel „oricine crede în Mine nu va muri în veac” din evangheliile canonice (Ioan 11, 26), viaţa veşnică fiind aici dobândită prin cunoaştere. Un alt indiciu ne este oferit în *logion* 39:

39. Iisus a spus: Fariseii şi cărturarii au luat cheile cunoaşterii şi le-au ascuns. Nici ei nu au intrat, nici nu i-au lăsat pe cei care doreau să intre. Iar voi fiţi isteţi ca şerpii

şi curaţi ca porumbeii.

În textul copt, cuvântul „cunoaştere” este redat chiar prin termenul grecesc împrumutat (gnoză), care putea desemna învăţăturile esoterice prin care se dobândea mântuirea. Mai departe, în *logion* 62 vedem un Iisus care, departe de a răspândi învăţătura public şi pe înţelesul tuturor, vorbeşte despre taine pe care le comunică doar celor pe care-i găseşte demni:

62. Iisus a spus: Eu spun tainele mele acelora care sunt vrednici de tainele mele…

Dar trebuie să ţinem cont că gnosticismul a apărut în cadrul creştinismului şi, până la mijlocul secolului al II-lea (data foarte probabilă la care cel puţin nucleul *Evangheliei după Toma* era elaborat), cu excepţia unor atitudini mai radicale, nu era un univers separat de acesta. Propovăduirea unei cunoaşteri eliberatoare nu este exclusiv atributul unui sistem gnostic. *Noul Testament* se referă nu o dată la o învăţătură „secretă”, destinată doar ucenicilor apropiaţi ai lui Iisus (de exemplu, Marcu 4, 11: „Vouă vă e dat să cunoaşteţi taina împărăţiei lui Dumnezeu, dar pentru cei de afară totul se face în pilde”). Însuşi Iisus vorbeşte de „cheia cunoaşterii” (Luca 11, 52). Acelaşi termen, gnosis, este folosit de Sfântul Pavel pentru a desemna un tip de cunoaştere specială, mai profundă, a unor învăţături de credinţă: „Dar nu toţi au cunoaşterea (he gnosis) [că a mânca din cele jertfite idolilor nu înseamnă nimic rău – n.n.]… Căci dacă cineva te-ar vedea pe tine, cel ce ai cunoaştere, şezând la masă în templul idolilor ş.a.m.d… Şi va pieri prin cunoaşterea ta cel slab…” (1 Cor. 8, 7.10.11). Aici, această cunoaştere poate fi bună, eliberatoare, şi chiar e numită „această libertate a

voastră", totuşi „cunoaşterea (gnosis) semeţeşte, iar iubirea zideşte" (1 Cor. 8, 1). Mistere, taine, înţelesuri adânci rezervate unui grup restrâns se regăsesc într-un mare număr de religii fără să aibă nimic de-a face cu gnosticismul. Mai mult, chiar unele elemente de bază în structura unui sistem gnostic (precum dualismul, mitul „trickster"-ului etc.) sunt universale şi au cunoscut transformări şi individualizări specifice în cadrul credinţelor religioase[4]. Aşadar trebuie procedat cu multă prudenţă pentru a discerne adevărata identitate a gnosticismului sistematizat de ceea ce poate fi numit un gnosticism grosso modo, altfel spus, o reflecţie în cadrul creştinismului primelor secole.

Să facem un pas mai departe. Gnosticismul propriu-zis presupune acceptarea (şi reelaborarea) unui ansamblu de credinţe (deci un sistem) ce caracterizează această formă de gândire. Gnosticismul stricto sensu este dualist. Există doi zei: pe de o parte un zeu inferior şi rău, „Demiurgul", care a creat lumea materială şi imperfectă, iar de cealaltă parte zeul superior şi bun, „Dumnezeu", un fel de deus otiosus, care stă ascuns dincolo de cer. Lumea materială a fost făurită de Demiurg fie prin şiretlic, fie printr-un accident catastrofal, iar omul s-a născut atunci când sufletele au decăzut şi intrat în lumea materială. Atunci ele s-au acoperit cu un „veşmânt", care este trupul material, ca să poată supravieţui în lumea materială. Dumnezeul cel Bun nu uită sufletele întemniţate în carne şi îşi trimite o solie, eventual pe fiul lui, ca să le aducă oamenilor „cunoaşterea" (gnoza) cea desăvârşită prin care omul să se poată elibera de lumea materială şi să se întoarcă în împărăţia imaterială a lui Dumnezeu. După ce a îmbrăcat şi el veşmântul de carne, acest trimis îşi uită uneori menirea şi trăieşte o viaţă înjositoare, până când un

4 Vezi Eliade, Culianu, 1996, pp. 118-119.

alt trimis vine din cer să-i amintească misiunea (mitul „salvatorului salvat”). Trezirea omului prin gnoză se realizează prin descoperirea „scânteii divine” ascunse în sufletul său, altfel spus, prin cunoaşterea adevăratei imagini de sine. Cu câteva excepţii, precum gnoza simoniană, cea hermetică şi maniheismul, celelalte gnoze au adoptat şi prelucrat imaginarul creştin. După gnozele „creştine”, Dumnezeul Vechiului Testament este demiurgul cel rău care a creat lumea, Dumnezeul Noului Testament este zeul cel bun care stă ascuns dincolo de cer[5], iar Iisus este fiul zeului celui bun, trimis să aducă oamenilor o învăţătură secretă prin care ei vor fi mântuiţi.

Acum, după ce am definit gnosticismul şi stricto sensu, avem elementele de discuţie pentru a continua analiza acelor logia din *Evanghelia după Toma* care conţin sugestii din sistemele gnostice.

Spre exemplu, temele anticosmismului (lumea este rea) şi antisomatismului (trupul este rău), de expresie dualistă[6], le găsim în trei logia: 56, 80 şi 112:

56. Iisus a spus: Oricine a cunoscut lumea a găsit un cadavru, şi lumea nu este vrednică de cel care a găsit un cadavru.

80. Iisus a spus: Cel care a cunoscut lumea a găsit un trup, iar lumea nu este vrednică de cel care a găsit un trup.

---

5 Să nu uităm toate acţiunile şi atitudinile crude pe care Vechiul Testament le atribuie lui Dumnezeu, în timp ce Noul Testament ne prezintă un Dumnezeu bun, milostiv şi îndurat. Primul ideolog al acestui dualism creştin radical a fost Marcion de Sinope (cea 85-155), care a respins Vechiul Testament în numele „adevăratului creştinism” şi a întemeiat o Biserică deosebit de puternică până în secolul al IV-lea.

6 Eliade, Culianu, idem.

112. Iisus a spus: Vai de carnea care depinde de suflet şi vai de sufletul care depinde de carne.

Acest ultim logion, 112, pare să aprofundeze condamnarea legăturii trup-suflet, dar în acest caz rămâne de văzut cum se împacă el cu logion-ul 29:

29. Iisus a spus: Dacă carnea a fost făcută pentru suflet, aceasta este o minune; iar dacă sufletul (a fost făcut) pentru trup, aceasta este minunea minunilor. Însă eu mă minunez de cum această mare bogăţie s-a sălăşluit în această sărăcie.

O serie de logia ne aminteşte elementele gnozei hermetice din Poimandrēs (crearea omului după chipul Fiinţei Luminoase, confruntarea omului cu propriul „chip de lumină” şi ameninţarea căderii):

83. Iisus a spus: Chipurile sunt arătate omului şi lumina dinăuntrul lor se ascunde în chipul luminii Tatălui…

84. Iisus a spus: Acum, când vedeţi asemănarea voastră vă bucuraţi, iar când veţi vedea chipurile voastre, cele care au luat fiinţă la începutul vostru, care nici nu mor, nici nu se arată, cum veţi putea îndura?

Întrebarea este reluată în logion-ul 11: „Atunci când veţi fi în lumină, ce veţi face?”. Aici putem vedea, dacă vrem, tema hermetică a „chipului”, adică a sinelui esenţial, care nu are nici naştere şi nici moarte, contemplarea acestuia fiind o experienţă traumatică (a dus la căderea omului primodial), drept pentru care apare întrebarea „… cum veţi putea îndura?”. Dar pe cât este de adevărat că

universul gnosticilor este unul al luminii (populat de Fiinţe de lumină, comori de lumină, copii ai luminii etc.), la fel de adevărat este şi faptul că Dumnezeu-Lumină este central în arhitectura evangheliei şi a primei epistole ioaneice. Aluziile şi sugestiile din logia citate sunt mult prea vagi, prea puţin conturate şi lipsite de context pentru a le putea identifica cu expresiile sistemelor gnostice, putându-se vedea în ele doar reflecţii creştine care aprofundează tema ioaneică a Luminii-Hristos.

Rămânând în câmpul sugestiilor gnostice putem remarca şi alte paralele: obsesia reîntoarcerii la unitatea primordială (logia 4, 11, 22, 61 – acesta din urmă pus în legătură cu tema unităţii şi a divizării la gnosticul Theodotus), mitul sufletului androgin (22, 114), opoziţia lumină/întuneric (24, 61), funcţia eliberatoare a cunoaşterii de sine (3, 67, 70). Dacă toate aceste teme ne duc cu gândul la gnosticism (mai mult prin modul în care le-am formulat noi decât cum apar în text), trebuie totuşi să recunoaştem în „gnosticismul" *Evangheliei după Toma* ecourile puternice ale Bibliei şi nu ambientul scrierilor gnostice.

Să analizăm în continuare logion-ul 100, singurul în care Iisus este contrapus lui Dumnezeu (deci o posibilă referinţă la doi zei, demiurgul şi zeul superior). Numai în acest logion este folosit cuvântul (Dumnezeu), în timp ce în restul evangheliei Dumnezeu este numit (Tatăl):

100. I-au arătat lui Iisus [o monedă de] aur şi i-au spus: Oamenii Cezarului ne cer dări. El le-a spus: Daţi-i Cezarului ceea ce este al Cezarului, daţi-i lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu şi daţi-mi mie ceea ce este al meu.

Pare bizar că în acest logion în care Dumnezeu este

numit „Dumnezeu” şi nu „Tatăl” (dacă nu sunt sinonime), El este plasat ierarhic deasupra Cezarului, dar sub Iisus. O asemenea situaţie se poate înţelege în două moduri: 1) interpretarea gnostică: „Dumnezeu” este demiurgul, zeul inferior care a creat lumea materială, iar „Tatăl” este zeul superior ascuns. În acest fel s-ar explica cum „Dumnezeu” este mai prejos decât Iisus, fiul zeului superior. Am putea spune că prin acest răspuns Iisus ar fi vrut să zică: „Daţi autorităţilor politice (reprezentate de Cezar) ceea ce li se cuvine, autorităţilor religioase (reprezentate de «Dumnezeul» Vechiului Testament) ceea ce li se cuvine lor, iar Dumnezeului celui Bun” prin Fiul Său, ceea ce îi aparţine”[7]; 2) interpretarea istoricistă: Avem de-a face cu o adăugare târzie care sublinia ataşamentul obştei faţă de Iisus[8]. La aceste două explicaţii se adaugă firesc şi cheia de interpretare după tradiţia paulinică: daţi Legii (adică lui Dumnezeu) ceea ce este al Legii, daţi Credinţei (adică lui Hristos) ceea ce este al Credinţei, „căci Legea e dreaptă şi bună” (Rom. 7, 12), dar „sfârşitul Legii este Hristos” (Rom. 10, 4). În această lumină, o ierarhie în care datoria către Iisus este „superioară” datoriei către Dumnezeul Legii este cât se poate de ortodoxă.

Aşadar interpretări mereu posibile, aluzii, paralele în câteva logia... şi cam atât! Cu excepţia unor elemente disparate, pe care le-am analizat mai sus, este grăitor faptul că *Evangheliei după Toma* îi lipseşte arhitectura unui sistem de credinţe gnostic. Dacă totuşi se vrea ca această scriere să fie una gnostică, atunci nimeni nu va putea să ne spună de la ce sistem se revendică, ce gnoză propune, ce „confrerie” gnostică ar considera-o reprezentativă. La sfârşitul acestei experienţe de lectură,

7 Vezi Grant şi Freedman, 1960, p. 189; Wilson, R.M., 1960, p. 27, şi Bruce, 1974 p. 149.

8 Vezi Koester, 1990, p. 112.

iniţiatul pare să se simtă mai bine în compania unui Ioan sau Pavel decât alături de Valentin sau Hermes Trismegistus.

4. Putem afirma că în Evanghelia după Toma apar doar elemente gnostice?

Oricând ne referim la o scriere, mai ales la o scriere antică despre originea căreia nu ştim practic nimic, este foarte important să revenim constant la text şi să evităm presupuneri făcute pe baza altor presupuneri. Această abordare „pragmatică" este deosebit de rodnică în cazul *Evangheliei după Toma*. Să ne gândim puţin la structura textului. El nu reprezintă o istorisire sau o dezvoltare coerentă a unor idei, ci mai degrabă o colecţie de „spuse" înţelepte atribuite lui Iisus. În continuare, vrem să arătăm că *Evanghelia după Toma* nu este un text omogen şi coerent, ci o colecţie de maxime sapienţiale şi esoterice de origini diferite. Am văzut că unele sunt susceptibile de influenţe gnostice, altele ba. Specialiştii au numărat în cuprinsul acestei scrieri – şi poate că acest lucru ar fi trebuit amintit de la început – nu mai puţin de 79 logia cu paralele directe în evangheliile canonice[9]. Dar rămân multe logia cu origini incerte, adeseori contradictorii ca ideologie. Unele versete par a fi iudeo-creştine, poate chiar ebionite. Să examinăm două logia. Primul se referă la succesiunea puterii în comunitatea creştină şi îi acordă întâietatea lui Iacob, fratele lui Iisus, episcop al Ierusalimului, care era capul Bisericii iudeo-creştine:

12. Ucenicii i-au spus lui Iisus: Ştim că vei pleca de la noi. Cine va deveni mai marele peste noi? Iisus le-a spus:

9 Moreschini, Norelli, 2001, p. 87.

Oriunde veţi merge, vă veţi duce la Iacob cel Drept, datorită căruia s-au făcut cerul şi pământul.

De remarcat cuvintele de laudă exagerate la adresa lui Iacob, „datorită căruia s-au făcut cerul şi pământul”. Alt logion declară obligativitatea respectării sabatului:

27. Dacă nu veţi posti de lumea aceasta, nu veţi afla împărăţia. Dacă nu veţi face sabatul, sabat, nu îl veţi vedea pe Tatăl.

Din cauza ambiguităţilor prepoziţiei copte, ultima parte a acestui logion, ar putea fi înţeleasă şi altfel: „Dacă nu veţi ţine sabatul [în ziua de] sabat…”. Ar fi vorba deci de o reacţie împotriva acelor comunităţi eleno-creştine care respectau duminica (cf. Evr. 4, 9: „Drept aceea s-a lăsat altă sărbătoare de odihnă poporului lui Dumnezeu”). Dar rămâne şi ipoteza unei critici a pietismului formalist, având în vedere că în logion-ul 53 Iisus declară că „adevărata tăiere împrejur este în duh”. Şi cu aceasta ne aflăm deja într-o altă orientare a evangheliei, eleno-creştină (logia 6 şi 14 tăgăduiesc obligaţia de a păzi postul, rugăciunea şi milostenia în aspectul lor formalist).

În schimb, o polemică cu eleno-creştinismul, şi anume împotriva trinitarismului, ar putea fi misteriosul logion 30:

30. Iisus a spus: Acolo unde sunt trei zei, ei sunt zei. Acolo unde sunt doi sau unul, eu sunt cu el.

Să fie vorba de o respingere a unui model trinitar în favoarea celui dualist gnostic sau monoteist creştin? Este greu să ne pronunţăm, fiindcă logion-ul în cauză este puternic deteriorat atât în versiunea coptă, cât şi în cea

grecească. Dar dacă este totuşi o reacţie anti-trinitară, atunci acest logion nu ar putea veni din a doua jumătate a secolului I d.Hr., ci ar fi un adaos dintr-o epocă în care trinitarismul se afirmase deja. Acesta ar putea fi un argument în favoarea unei datări mai târzii fie a Evangheliei după Toma în totalitate, fie doar a respectivului logion.

Afirmaţia din logion-ul 46, cum că „de la Adam până la Ioan Botezătorul, nimeni dintre cei născuţi din femeie nu s-a ridicat deasupra lui Ioan Botezătorul…”, nu se împacă foarte uşor cu lauda exagerată, din logion-ul amintit, la adresa lui la Iacob cel Drept, „datorită căruia s-au făcut cerul şi pământul”, deşi nu se contrazic în mod făţiş. Să fie o concesie faţă de ioaniţi? Nu este exclus.

Alte paralelisme ne duc la *Evanghelia Evreilor*. De exemplu, în logion-ul 101 Iisus spune că „mama cea adevărată” este aceea care i-a dat viaţa, referindu-se probabil la o entitate spirituală, poate chiar la Duhul Sfânt. Origen (Com. la Ioan 2, 12.87) citează din *Evanghelia Evreilor* cuvintele „mama mea, Sfântul Duh”, atribuite aici lui Iisus. Alte paralelisme cu apocriful menţionat le găsim în logia 2 şi 52.

Dialogul dintre Iisus şi Salomeea din logion-ul 61 pare a fi fost preluat fie din *Evanghelia Egiptenilor* (azi dispărută), fie dintr-o sursă comună. Alte paralelisme cu acest apocrif, în logia 22, 37, 79 şi 106.

Caracterul eterogen al lucrării este dovedit şi de unele contradicţii, dintre care menţionăm una mai evidentă. În logion-ul 95 Iisus condamnă camăta în mod tranşant, pentru ca în logion-ul 109 (pilda comorii ascunse) să menţioneze camătă într-o metaforă cu sens pozitiv.

Încă o probă a caracterului eterogen, considerăm noi, o constituie prezenţa aceluiaşi logion în două variante diferite (56 şi 80), pe care le-am prezentat atunci când am

discutat caracterul lor gnostic. Cele două variante se deosebesc prin folosirea cuvântului peiorativ (cadavru) în logion 56 şi a cuvântului neutru (trup) în logion 80. După părerea noastră, este evident că avem de-a face cu versiuni adunate din surse diferite.

5. Este Evanghelia după Toma un text eretic?

Mai întâi să lămurim o problemă importantă: de când şi în ce condiţii putem vorbi despre „ortodoxie" şi „erezie" în Biserica creştină? Dogma ortodoxă s-a precizat în punctele cele mai importante abia după Conciliul de la Calcedon (451). Aşadar discuţia trebuie coordonată pe două niveluri diferite: 1) Era *Evanghelia după Toma* eretică atunci când a fost concepută? şi 2) Este ea eretică pentru Biserica de astăzi?

Dacă vorbim de gnosticismul grosso modo care transpare printre rânduri, adică despre afirmarea unor învăţături secrete (cel puţin nepublice) care îl apropie pe iniţiat de divinitate, acest aspect nu poate fi considerat eretic nici în ziua de azi. Este adevărat că religia creştină pe care noi o cunoaştem tinde spre „popularizarea" mesajului prin pilde. Totuşi, aşa cum am arătat, existenţa unei învăţături destinate doar ucenicilor lui Iisus apare şi în evangheliile canonice. Întreaga carte a Apocalipsei este „criptată" într-un cod pe care numai iniţiaţii puteau să-l înţeleagă. Iar în cultul Bisericii Răsăritene, în cadrul Liturghiei, s-a păstrat până astăzi formula „cei chemaţiţi. e catehumenii], ieşiţi!", întrucât cele ce urmează după liturghia catehumenilor pot fi auzite numai de credincioşii botezaţi. Iarăşi, avem despărţirea între cele ce pot fi auzite de toţi şi cele ce sunt rezervate unor iniţiaţi. Cât priveşte

elementele care ar putea fi interpretate ca un gnosticism stricto sensu, inclusiv presupusa reacţie anti-trinitară din logion-ul 30, problema trebuie nuanţată. Este evident că astfel de exprimări nu se potrivesc astăzi cu credinţa Bisericii şi pot fi catalogate drept „eretice" din perspectiva unei teologii severe. Dar această credinţă s-a constituit şi impus în timp. Până la sfârşitul secolului al II-lea reflecţia creştină în marginea unui gnosticism moderat era legitimă. Vrem să spunem că atunci când *Evanghelia după Toma* a fost scrisă, identitatea creştinismului era o problemă deschisă, ca şi problema trinitarismului, rezolvată abia în secolele al III-lea şi al IV-lea prin victoria taberei pe care acum o numim „ortodoxă". A fost destinul acestei scrieri, cum bine au observat Moreschini şi Norelli, „de a nu putea rezista în faţa polarizării ortodoxiei şi a gnosticismului, (...) proces în timpul căruia această evanghelie va fi absorbită de gnosticism şi respinsă de «marea Biserică»"[10].

6. Particularităţi lingvistice ale textului copt al Evangheliei după Toma

Evanghelia după Toma este scrisă în dialectul din Teba al limbii copte, numit „sahidic", care devenise după secolul I d.Hr. un fel de koine a Egiptului. În el au fost scrise cele mai importante opere literare în limba coptă, între care scrierile Sfântului Şenuda Arhimandritul (348 – 466 d.Hr.).

Există unele trăsături, totuşi, în *Evanghelia după*

10 Idem, p. 88. O „revizitare" excelentă a evangheliilor apocrife şi a raportului lor cu tradiţia ortodoxă o face Cristian Bădiliţă în „Introducere în lectura şi studiul câtorva evanghelii apocrife" (vezi bibliografia generală).

Toma, şi în general în textele de la Nag Hammadi, care diferă de cele obişnuite pentru dialectul sahidic. Între acestea putem cita:

a) Vocalizarea diferită.
b) Asimilarea particulei cu prima consoană a cuvântului următor;

Aceste caracteristici divergente faţă de dialectul sahidic au fost considerate fie arhaisme, fie influenţa altor dialecte (bohairic, faiumic, subachimic şi altele).

7. Particularităţi lingvistice ale fragmentelor greceşti ale Evangheliei după Toma

Textele fragmentare din Oxyrynchus 1, 654 şi 655 sunt scrise în greaca koine, limba comună care s-a format în ultimele secole înaintea lui Hristos pe baza dialectului atic. Aceste texte prezintă multe greşeli de ortografie din cauza pronunţării identice a mai multor litere şi combinaţii de litere în epoca în care papirusurile au fost copiate, precum şi slabelor cunoştinţe de gramatică grecească ale scribilor egipteni. De exemplu, în loc de (va domni) găsim… Uneori, aceste greşeli pot provoca modificări de sens importante. De exemplu, în logion 3, în loc de (pe voi) apare (pe noi). Atât contextul propoziţiei, cât şi compararea cu versiunea coptă ne arată că avem de-a face cu o simplă confuzie a vocalelor u şi n, care se pronunţau identic la vremea aceea. În logion 4, în loc de (va trăi) apare (veţi trăi). Din nou, contextul şi versiunea coptă ne ajută să observăm o greşeală provocată de pronunţia identică a vocalei şi a vechiului diftong. Dovada slabelor cunoştinţe de gramatică ale scribilor care s-au ocupat cu

copierea textelor o găsim şi în logion 32, unde apare expresia („pe vârful unui munte înalt”). Forma adjectivului… trebuie să fie… Greşeala s-a produs prin analogie cu terminaţia substantivului.

8. Concluzii

Evanghelia după Toma constituie o operă eterogenă, o colecţie de „spuse” atribuite lui Iisus în diverse tradiţii orale. Acest caracter eterogen este mai pronunţat decât în evangheliile canonice, în care intenţia biografică impune anumite limite la includerea de noi materiale, care trebuie să se potrivească cu restul textului. Lipsa unui „fir al acţiunii” în Evanghelia după Toma a uşurat producerea de interpolări. Aşa s-a ajuns ca acest text să conţină, pe lângă logia identificabile în tradiţia canonică, fragmente de orientare iudeo-creştină, altele de orientare eleno-creştină, elemente gnostice, precum şi numeroase afinităţi cu literatura apocrifă, specialistul putând deosebi aceste straturi „cu ochiul liber”. În acest fel, *Evanghelia după Toma* nu ar fi produsul trudei unui autor inspirat (cu atât mai puţin a Apostolului Toma), ci adunarea în timp a unor tradiţii orale diferite şi uneori contradictorii. Textul pe care îl citim astăzi a putut să apară după două scenarii diferite:

a) A existat un nucleu comun, un prototext al aşa-zisei *Evanghelii după Toma*, la care alte materiale au fost adăugate în timp.

b) A existat o colecţie de spuse atribuite lui Iisus, fără nicio pretenţie de a alcătui un text unitar, căreia mai târziu un redactor i-a dat forma unui text mai mult sau mai puţin unitar.

Evanghelia după Toma ar putea reprezenta o colecţie de „spuse” în stilul acelora scrise de musulmani între secolele al VII-lea şi al VIII-lea în care se păstrau spusele (ḥadīth) Profetului Mahomed. Chiar unul din aceste ḥadīth spune despre cel care compilează o asemenea colecţie: „Oricine păstrează pentru Comunitate patruzeci de ḥadīth despre religia ei, va fi aşezat de Dumnezeu printre legiuitori şi înţelepţi în Ziua învierii”[11]. O asemenea mentalitate i-ar putea caracteriza şi pe autorii creştini ai unor asemenea compilaţii. Se poate argumenta, bineînţeles, că din momentul scrierii *Evangheliei după Toma* până la alcătuirea tratatelor de ḥadīth trecuse o jumătate de mileniu. Trebuie totuşi să ne raportăm la conservatorismul Orientului Mijlociu, unde iudei, creştini şi musulmani păstrează tradiţii şi mentalităţi milenare până în ziua de azi.

În legătură cu data la care s-a scris *Evanghelia după Toma* nu putem face altceva, acum, la sfârşitul acestui studiu, decât să mărim marja de incertitudine. Dacă *Evanghelia după Toma* este un text eterogen, în care materialele s-au adunat pe parcursul timpului, atunci, dintr-un punct de vedere strict ştiinţific, cele două repere temporale despre care am vorbit la început – 50 d.Hr. şi – 200 d.Hr. (copierea manuscrisului Oxyrynchus 1), rămân valabile numai pentru materialul conţinut în Oxyrynchus 1 (logia 26 – 33 + 77.2). În cazul materialului din Oxyrynchus 654 (prologul şi primii şapte logia) şi din Oxyrynchus 655 (logia 36 – 39), reperele temporale sunt – 50 d.Hr. şi – 250 d.Hr. (an presupus al copierii lor). Despre celelalte logia cunoscute numai după textul copt marja de

11 An-Nawâwî, Los Cuarenta Hadith, Edico-municacion S.A., Barcelona, 1986.

incertitudine este foarte mare: – 50 d.Hr. şi – 400 d.Hr. (cea mai târzie dată propusă pentru copierea textului copt). Presupusele „arhaisme" ale limbii textelor de la Nag Hammadi ne-ar sugera odată cu mult mai timpurie pentru versiunea coptă. De aceea, nu contestăm posibilitatea ca, în mare parte, *Evanghelia după Toma* să fi fost scrisă în perioada acceptată de cei mai mulţi specialişti (50 d.Hr. şi – 200 d.Hr.), ci doar atragem atenţia că unele logia ar putea fi posterioare, urcând până la începutul secolului al V-lea.

În legătură cu caracterizările ca: „gnostic", „iudeo-creştin" şi altele, trebuie insistat asupra faptului că acestea sunt valabile numai dacă sunt atribuite unor logia, iar nu întregii cărţi. Despre problema caracterului „eretic" sau „ortodox" al acestei evanghelii putem spune doar că, atunci când a fost scrisă, ea nu era neapărat „eretică", întrucât dogma nu era încă fixată şi, prin urmare, nu se putea defini ce era „ortodox" şi ce era „eretic". Pentru acele logia care au putut fi adăugate mai târziu, aşa cum am arătat, este posibilă calificarea lor ca „eretice" sau cel puţin „deviante" din punctul de vedere al dogmaticii actuale.

În această prefaţă nu am dorit să oferim răspunsuri fără drept de apel, ci mai degrabă să prezentăm în mod obiectiv ce ştim şi ce nu ştim în legătură cu *Evanghelia după Toma*. Manuscrisul copt ne-a permis pentru prima oară să cunoaştem această scriere prin propria sa voce şi nu prin cea a detractorilor săi, importanţa ştiinţifică a bibliotecii gnostice de la Nag Hammadi fiind egalată numai de textele de la Marea Moartă. De la descoperirea sa, evanghelia i-a fascinat deopotrivă pe specialişti şi pe nespecialişti prin profunzimea de gândire, prin

intensitatea spirituală şi puterea sa de expresie. Acum, pentru prima dată, publicul românesc are acces la această operă de referinţă pentru studiul creştinismului primar, într-o traducere directă din versiunea coptă şi din versiunea fragmentară grecească[12]. Avem încredere că ea va fi utilă şi bine primită nu numai pentru specialiştii în teologie, filologie, istorie, ci şi pentru cititorul însetat de noi trăiri spirituale[13].

Gustavo-Adolfo Loria-Rivel

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Textul copt şi grecesc al *Evangheliei după Toma* din prezenta ediţie a fost elaborat după ediţiile menţionate în bibliografia generală. Pentru paralelele din logia cu cărţile Noului Testament şi cu alte scrieri am folosit concordanţa lui Robert Funk, New Gospel Paralels, pe care am completat-o cu contribuţii proprii. Citatele din Noul Testament sunt date după ediţia sinodală a B.O.R, iar traducerea citatelor din Părinţii Bisericii ne aparţine.

12 Bibliografia românească este încă foarte săracă în această privinţă. Traducerea lui Vasile Andru (*Evanghelia după Toma*, ed. a II-a, Editura Paralela 45, 2002), făcută la rândul ei după traducerile franceză şi engleză şi lipsită de rigoare ştiinţifică, este inutilizabilă. O altă traducere, de care am aflat în ultima clipă, îi aparţine lui Alin Suciu şi a fost publicată recent în revista Origini (1-2/2003).

13 Mulţumesc şi pe această cale Societăţii Sfântul Şenuda Arhimandritul din Statele Unite, personal domnului Hany Takla, pentru materialul bibliografic oferit cu generozitate. Aduc mulţumiri, de asemenea, doamnei conf. dr. Francisca Băltăceanu pentru excelentele observaţii şi sugestii făcute pe marginea acestei lucrări.

Lucrările autorilor menţionaţi în studiul introductiv şi în note se regăsesc în bibliografia generală.

Prima parte a prezentei ediţii pune faţă în faţă textul copt şi traducerea românească, în partea a doua am prezentat fragmentele greceşti şi traducerea lor într-o singură secţiune, întrucât este vorba de un volum mic de text.

Atât în textul copt, cât şi în fragmentele greceşti literele reconstituite sunt încadrate între paranteze ascuţite. Lacunele sunt indicate prin „…”. În traduceri, pentru simplificare, am renunţat la marcarea cuvintelor reconstituite în limba originară, în schimb am folosit parantezele drepte, pentru cuvintele introduse de noi în scopul explicitării lecturii. (I-F.F.)

ABREVIERI FOLOSITE

I. Pentru cărţile biblice am folosit abrevierile uzuale.

II. Alte abrevieri:
2 PseudoClem.
— Epistola a doua a lui Clement Romanul
Apoc. Iacob – Apocalipsa lui Iacob
Barn.
— Epistola lui Barnaba
Clem. Alex.
— Clement din Alexandria
Cap. Tom.
— Evanghelia copilăriei lui Iisus după PseudoToma
Dial. mânt.
— Dialogul Mântuitorului
Did.

— Didahia
Ev. Ebionită – Evanghelia Ebionită
Ev. Egiptenilor – Evanghelia Egiptenilor
Ev. Evreilor – Evanghelia Evreilor
Iren. Adv. Haer.
— Irineu de Lyon, Adversus Haereses
TGTom.
— Textul grecesc al Evangheliei după Toma
Theodotus – Extrasele din Theodotus (după Clement din Alexandria)
Tom.
— Evanghelia după Toma (textul copt)
Tom. Au.
— Cartea lui Toma „Atletul”.

*
* * *

Dedic această traducere memoriei tatălui meu vitreg, Charles Arthur Coleman.

G-A. L-R.

EVANGHELIA DUPĂ TOMA*

[Prolog. 1 Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel Viu şi pe care le-a scris Didim Iuda Toma:

1. Şi a spus [Iisus]: Oricine va găsi înţelesul acestor

cuvinte nu va gusta moartea. (TGTom. 1. Tom. 111. Ioan 8, 51. Tom. Au. 1)

2. Iisus a spus: Cel care caută să nu înceteze să caute până nu va găsi, şi atunci când va găsi se va tulbura, şi dacă se va tulbura, se va minuna şi va fi rege peste tot. (Tom. 92. Tom. 94. Luc. 11, 9 – 13. Mat. 7, 7 – 11. Ev. Evreilor 4)

3. Iisus a spus: Dacă cei care vă conduc vă zic: „Uitaţi-vă, împărăţia este în cer!" atunci păsările vor ajunge înaintea voastră în cer; dacă vă spun că [împărăţia] este în mare, atunci peştii vor ajunge înaintea voastră[14]. Ea [împărăţia] însă se află înăuntrul vostru şi în afara voastră. Când vă veţi cunoaşte pe voi înşivă, atunci veţi fi cunoscuţi şi veţi înţelege că sunteţi fii ai Tatălui cel Viu. Dar dacă nu vă veţi cunoaşte pe voi înşivă, atunci veţi fi săraci şi voi înşivă veţi fi sărăcie. (TGTom. 3. Tom. 51. Tom. 113. Deut. 30, 11 – 14. Luc. 17, 20 – 25. Mat. 24, 23 – 28. Marc. 13, 21 – 23. Rom. 10, 5 – 6)

4. Iisus a spus: Omul bătrân de zile nu va pregeta să-l întrebe pe copilul cel mic, de numai şapte zile, despre locul vieţii şi va fi viu, căci mulţi dintre cei dintâi vor fi cei din urmă şi vor deveni unul singur[15]. (TGTom. 4. Luc. 10, 21 –

14 Cuvânt cu cuvânt: „în ochii voştri", cu sensul, probabil, de „ceea ce puteţi vedea" „lumea exterioară".

15 Citatul din Hipolit este aproape de nerecunoscut : „Cel care mă caută mă va găsi într-un copil de şapte ani; căci ascuns acolo, mă voi înfăţişa la vârsta de paisprezece". Referinţa la copilul „de numai şapte zile" este destul de obscură. Pentru Marvin Meyer „ea indică probabil un copil necircumcis (un băiat iudeu era tăiat împrejur în a opta zi de la naştere)". (Meyer, 1992, p. 70). Dar referinţa poate fi pusă în legătură şi cu evangheliile sinoptice: „Cine nu va primi împărăţia lui Dumnezeu ca un copil nu va intra în ea" (Marc. 10,15) şi „...ai ascuns

22. Luc. 13, 30. Mat. 11, 25 – 30. Mat. 20, 16. Marc. 10, 31. Cap. Tom. 7, 1 – 4. Hipolit Refutatio 5.7)

5. Iisus a spus: Cunoaşte ceea ce este în faţa ta, şi ceea ce îţi este ascuns îţi va fi descoperit, căci nu este nimic ascuns care să nu se arate. (TGTom. 5. Tom. 6. Luc. 8, 16 – 17. Luc. 12, 1 – 3. Mat. 10, 26 – 27. Marc. 4, 21 – 22)

6. Şi ucenicii l-au întrebat, spunându-i: Vrei să postim? În ce fel să ne rugăm? Să facem milostenie? De la care mâncăruri să ne abţinem?[16] A spus Iisus: Nu minţiţi, şi ceea ce urâţi să nu faceţi, căci toate sunt descoperite în faţa cerului şi nu este nimic ascuns care să nu se arate şi nu este nimic acoperit care să nu se descopere. (TGTom. 6. Tom. 5, Tom. 27. Tom. 104. Tob. 4, 15. Luc. 6: 31. Luc. 8, 16 – 17. Luc. 11.1 – 4, Luc. 12, 1 – 3. Mat. 6. Mat. 10, 26 – 27. Marc. 4, 21 – 22. Did. 8, 1 – 3. Talmud Sabat 31 a)

7. Iisus a spus: Ferice de leul acela pe care îl va mânca un om, căci leul se va face om. Şi blestemat este omul pe care îl va mânca leul, căci [tot] om se va face leul[17]. (Tom. 11. Tom. 60)

---

acestea de cei înţelepţi şi pricepuţi şi le-ai descoperit pruncilor" (Mat. 11,25).

16 Prima parte a acestui logion (întrebările ucenicilor) pare a se continua firesc cu logion-ul 14 (răspunsurile lui Iisus). Vezi nota 24.

17 Încă un logion obscur care suferă interpretări de la cele mai simpliste („Ceea ce mâncăm devine parte din noi" — F.F. Bruce, 1974, p. 115) până la cele mai elaborate: „Mâncând leul, care poate însemna lumea cea rea (cf. 1 Pet. 5,8), se poate învinge lumea prin asimilarea ei. Dacă sinele omului este înghiţit de leu, şi leul devine om, gnosticul a fost învins de lume" (Grant şi Freedman, 1960, p. 126). în Cartea secretă a lui Ioan şi *Pistis Sophia*, stăpânitorul malefic al acestei lumi are faţă de leu (în *Pistis Sophia*, el a înghiţit puterile de lumină care

8. Şi a spus [Iisus]: Omul seamănă cu pescarul acela înţelept care şi-a aruncat năvodul în mare şi l-a scos din mare plin cu peşti mici, iar între aceştia a căzut un peşte mare şi bun. Pescarul înţelept a aruncat toţi peştii mici înapoi în mare. El a ales fără nicio greutate peştele cel mare. Cine are urechi de auzit, să audă![18] (Mat. 13, 47 – 50. Omiliile lui Filoxen 1, 9)

9. Iisus a spus: Iată, semănătorul a ieşit, şi-a umplut mâna [cu seminţe şi] le-a aruncat. Unele au căzut pe drum şi au venit păsările şi le-au ciugulit; altele au căzut pe piatră şi nu au prins rădăcini jos în pământ şi nu au înălţat spice către cer; altele au căzut între spini care au înăbuşit seminţele şi viermii le-au mâncat. Altele au căzut pe pământ bun şi au dat roadă bună spre cer: au produs şaizeci pe măsură şi o sută douăzeci pe măsură. (Luc. 8, 4 – 8. Luc. 8, 11 – 15. Mat. 13, 3 – 9. Mat. 13, 18 – 23. Marc. 4, 2 – 9. Marc. 4, 13 – 20. Cap. Tom. 12, 1 – 2. Apoc. Iacob 8, 1 – 2)

10. Iisus a spus: Foc am aruncat asupra lumii, şi iată, Eu îl păzesc până ce va dogori. (Luc. 12, 49. Pistis Sophia 141)

11. Iisus a spus: Cerul acesta va trece şi cel ce este deasupra lui va trece, şi cei morţi nu trăiesc şi cei vii nu vor muri. În zilele în care mâncaţi ceea ce era mort făceaţi

---

erau în Sophia). În sfârşit, diavolul este comparat cu un leu în 1 Petru 5,8.

18 Expresia „cine are urechi să audă” o găsim deseori atât în Evanghelia după Toma, cât şi în cele canonice. Ex. Tom. 21. Tom. 24. Tom. 63. Tom. 65. Tom. 96. Luc. 8,8. Luc. 14,35. Mat. 11,15. Mat. 13,9. Mat. 13,43. Marc. 4,9. Marc. 4,23.

ca acesta să fie viu. Atunci când veţi fi în lumină, ce veţi face? În ziua în care eraţi unu v-aţi făcut doi; [iar acum] când sunteţi doi, ce veţi face?[19] (Tom. 7. Tom. 111. Isaia 34, 4. Luc. 16, 17. Luc. 23, 32 – 33. Mat. 5, 18. Mat. 24, 34 – 35. Marc. 13, 30 – 31. Dial. mânt. 56 – 57. Hipolit Refutatio 5.8.32)

12. Ucenicii i-au spus lui Iisus: Ştim că vei pleca de la noi[20]. Cine va deveni mai marele peste noi? Iisus le-a spus: Oriunde veţi merge, vă veţi duce la Iacob cel Drept, datorită căruia s-au făcut cerul şi pământul[21]. (Luc. 9, 46. Luc. 22, 24 – 26. Marc. 9, 33 – 35)

13. Iisus le-a spus ucenicilor lui: Asemui-ţi-mă şi spuneţi-mi cu cine semăn. A spus Simon Petru: Semeni cu un înger drept. A spus Matei: Semeni cu un filosof înţelept. A spus Toma: Stăpâne, gura mea nu va îngădui nicicum să spun cu cine semeni[22]. Iisus a spus: Eu nu sunt stăpânul

---

19 Hipolit, referindu-se la erezia gnostică a naasenilor, citează din „misterele frigiene” ale acestora următoarea propoziţie: „Mâncaţi [ceea ce e] mort şi îl faceţi viu, [dar] dacă veţi mânca [ce e viu], ce veţi face?”. Tocmai ereziei naasenilor Hipolit îi atribuie folosirea *Evangheliei după Toma*.

20 Cuvânt cu cuvânt: „din mâna noastră”.

21 Robert M. Grant şi David Noel Freedman consideră, pe bună dreptate, că această afirmaţie exaltată ar veni din cercurile iudeo-creştine, pentru care Iacob, în calitate de frate al lui Iisus, era urmaşul legitim la conducerea comunităţii creştine (vezi Grant şi Freedman, 1960, p. 131). Formularea referitoare la succesiune este puţin obscură: „Locul [în] care aţi venit, acolo vă veţi duce la Iacob cel Drept...”.

22 Episodul în care Iisus îi pune la încercare pe ucenici cu privire la persoana sa apare
şi în evangheliile canonice, doar că, spre deosebire de acestea, în *Evanghelia după Toma* răspunsul corect nu este dat de Petru, ci de Toma, drept pentru care i se acordă privilegiul de a auzi cele trei

tău deoarece ai băut şi te-ai îmbătat din izvorul acela clocotitor pe care eu l-am măsurat. Şi l-a luat [pe Toma] şi l-a dus deoparte şi i-a spus trei cuvinte[23]. Când Toma a venit la tovarăşii lui, ei l-au întrebat ce i-a spus Iisus. Toma le-a spus: Dacă v-aş zice unul din cuvintele pe care [Iisus] mi le-a spus, aţi lua pietre şi le-aţi arunca în mine şi un foc ar ieşi din pietre şi v-ar mistui. (Tom. 28. Luc. 9, 18 – 22. Luc. 21, 34. Mat. 16, 13 – 21. Ioan 4, 13 – 15. Marc. 8, 27 – 30)

14. Iisus le-a spus: Dacă veţi posti, veţi zămisli vouă păcat, şi dacă vă veţi ruga, veţi fi osândiţi, şi dacă veţi face milostenie, veţi face rău duhurilor voastre. Iar când veţi merge într-o ţară oarecare şi veţi străbate prin ţinuturile [ei] şi veţi fi primiţi, mâncaţi ceea ce vă vor pune în faţa voastră, [şi] vindecaţi pe cei bolnavi dintre ei. Căci ceea ce intră în gurile voastre nu vă va spurca, ci ceea ce iese din gurile voastre, aceasta vă va spurca[24]. (Tom. 6. TGTom. 6.

---

cuvinte tainice rostite de Iisus.

23 Aşa cum este sugerat în traducerea lui Paterson Brown, aceste trei cuvinte ar putea fi („Sunt cel ce sunt”) (Ieş. 3,14). Astfel, teama lui Toma de a le rosti ar avea sens, întrucât o asemenea declaraţie de dumnezeire ar fi considerată de autorităţile iudaice drept blasfemie şi ar atrage după sine execuţia sumară prin lapidare.

24 Cei mai mulţi comentatori văd în acest logion o învăţătură împotriva postului, rugăciunii şi milosteniei, care ar fi cât se poate de dăunătoare adevăratului gnostic (Bruce, 1974, p. 119; Grant şi Freedman, 1960, pp. 134-135). Dar o asemenea interpretare pe cât este de la îndemână, pe atât poate fi de superficială. Să observăm că cele trei propoziţii care alcătuiesc acest logion au paralele în evangheliile sinoptice, de fiecare dată în contextul criticii pe care Iisus o face formalismului iudaic. Avem aici o sinteză a diatribei din Mat. 6,2-18 îndreptate împotriva postului, rugăciunii şi milosteniei „făţarnicilor”. Că un asemenea context critic există şi în *Evanghelia după Toma* stau mărturie mai multe logia: 6, posibil 27, 39, 43, 53 (tăierea împrejur), 89. Astfel, răspunsurile lui Iisus din acest logion ar

Tom. 27. TGTom. 27. Luc. 11, 1 – 4. Luc. 9, 1 – 6. Luc. 10, 1 – 12, Mat. 6, 2 – 18. Mat. 10, 5 – 15. Mat. 15, 10 – 20, Marc. 6, 7 – 13. Marc. 7, 14 – 23.1 Cor. 10, 27. Fapt. 10, 9 – 16. Fapt. 11, 1 – 10. Did. 8, 1 – 3)

15. Iisus a spus: Când îl veţi vedea pe acela care nu a fost născut de femeie, închinaţi-vă cu faţa [la pământ] şi slăviţi-l, [căci] acela este tatăl vostru[25]. (Coran 17, 61. Psaltirea Maniheistă 121, 25 – 33)

16. Iisus a spus: Poate oamenii gândesc că eu am venit ca să aduc pace lumii. Ei nu ştiu că am venit ca să aduc dezbinări în lume, foc, sabie şi război, căci [dacă] vor fi cinci într-o casă, trei vor fi împotriva a doi şi doi vor fi împotriva a trei, tatăl va fi împotriva fiului şi fiul împotriva tatălui şi vor sta de unul singur. (Tom. 10. Mih. 7, 5 – 6. Luc. 12, 49 – 53. Mat. 10, 34 – 39. Marc. 13, 12)

17. Iisus a spus: Vă voi da ceea ce ochiul n-a mai văzut, nici urechea nu a mai auzit, nici mâna nu a mai atins şi nici nu a mai intrat [vreodată] în inima omului. (Isa. 64, 13. Luc. 10, 23 – 24. Mat. 13, 16 – 17.1 Cor. 2, 9. Faptele lui Petru 39)

18. Ucenicii i-au spus lui Iisus: Spune-ne cum va fi

---

putea fi înţelese astfel: „Dacă veţi posti [ca făţarnicii], veţi zămisli vouă păcat” ş.a.m.d.

25 În *Coran*, fiinţa în faţa căreia îngerii trebuiau să se prosterneze este Adam. Este foarte probabil că şi aici este vorba de Adam, întrucât, după tradiţia iudeo-creştină, 1) numai Adam nu a fost născut de femeie, ci creat de Dumnezeu şi 2) el este tatăl omenirii. Psaltirea Maniheistă lasă de înţeles că Iisus, cel puţin în forma sa spirituală, ar fi fost născut din pântecele Tatălui. În acest fel, cel născut fără mamă ar fi Iisus, acesta putând fi considerat drept Tatăl nostru, întrucât tot în citatul din *Psaltirea Maniheistă* se stabileşte ecuaţia Tată = Fiu.

sfârşitul nostru. Iisus a spus: Oare aţi descoperit începutul ca să căutaţi sfârşitul? Căci în locul unde este începutul, acolo va fi şi sfârşitul. Ferice de cel care stă întru început, căci el va cunoaşte sfârşitul şi nu va gusta moartea. (Tom. 1. Tom. 19. Tom. 85. TGTom. 1)

19. Iisus a spus: Ferice de cel care era de la început mai înainte de a fi. Dacă îmi veţi fi ucenici şi veţi asculta cuvintele mele, aceste pietre vă vor sluji. Căci aveţi cinci pomi în rai[26] care nu se schimbă vară şi iarnă şi frunzele lor nu cad. Cel care îi va cunoaşte nu va gusta moartea. (Tom. 1. Tom. 18. Tom. 85. TGTom. 1).

20. Ucenicii i-au spus lui Iisus: Spune-ne cu ce se aseamănă împărăţia Cerurilor. Le-a spus [Iisus]: Seamănă cu o sămânţă de muştar, cea mai mică dintre seminţe. Când cade pe pământ lucrat răsare [din ea] un lujer mare şi va fi adăpost pentru păsările cerului. (Iez. 17, 22 – 24. Dan. 4, 17 – 19. Mat. 13, 31 – 42. Marc. 4, 30 – 32. Dial. mânt. 88 – 89)

21. Maria[27] i-a spus lui Iisus: Cu cine se aseamănă ucenicii tăi? [Iisus] a spus: Seamănă cu nişte copii mici care locuiesc pe un ogor care nu este al lor. Atunci când proprietarii ogorului vor veni, vor spune: „Daţi-ne înapoi

26 De această dată ne aflăm în faţa unui detaliu frecvent în literatura gnostică. Cei „cinci pomi”, din rai sunt menţionaţi în Psaltirea Maniheistă 161,17 şi în *Pistis Sophia* 1. În Apocalipsa 22,2 se vorbeşte de un singur pom, „pomul vieţii”, care ar corespunde în linii mari descrierii din acest logion („făcând rod de douăsprezece ori pe an, în fiecare lună dându-şi rodul... şi frunzele sale sunt spre tămăduirea neamurilor”).

27 Cel mai probabil, şi aici, şi în logion-ul 114, e vorba de Maria Magdalena, personaj important în literatura apocrifă (există şi o Evanghelie coptă a Mariei Magdalena, la care vom reveni).

terenul nostru”. Ei se vor despuia în faţa lor ca să-l dea înapoi, şi le vor înapoia ogorul lor. De aceea vă zic că dacă stăpânul casei ştie că vine hoţul, el va veghea înainte ca [hoţul] să vină şi nu-i va îngădui să pătrundă în casa sa a împărăţiei[28] sale, şi să ia bunurile lui. Vegheaţi înaintea lumii, fiţi încinşi[29] cu putere multă încât hoţii să nu afle vreo cale de a ajunge la voi, căci al lor va fi câştigul[30] pe care îl aşteptaţi. De-ar fi printre voi un om care să priceapă! Când rodul s-a copt el a venit în grabă cu secera lui şi l-a cules. Cine are urechi de auzit, să audă! (Tom. 35. Tom. 37. Tom. 103. TGTom. 37. Fac. 3, 7 – 11. Mat. 12, 29. Mat. 24, 37 – 44. Marc. 3, 27. Luc. 11, 21 – 22. Luc. 12, 39 – 40.1 Tes. 5, 2, 2 Pet. 3, 10. Apoc. 3, 3. Apoc. 16, 15)

22. Iisus a văzut nişte prunci care sugeau lapte. A spus ucenicilor lui: Aceşti prunci care sug lapte se aseamănă cu cei care vor intra în împărăţie. [Ucenicii] i-au spus lui: Oare vom intra în împărăţie făcându-ne prunci? Iisus le-a spus: Când veţi face din doi unu, şi veţi face partea din afară totuna cu partea dinăuntru şi partea dinăuntru totuna cu partea din afară, şi partea de sus totuna cu partea de jos, şi veţi face din bărbat şi din femeie unul şi acelaşi, încât bărbatul să nu mai fie bărbat şi femeia să nu mai fie femeie, şi veţi face [doi] ochi în locul unui ochi şi o mână în locul unei mâini, un picior în locul unui picior şi un chip în locul unui chip, atunci veţi intra în împărăţie[31]. (Tom. 46. Tom. 106. Tom. 114. Mat. 18, 1 – 4.

28 Omul de care se vorbeşte este unul simplu. „Casa împărăţiei” trebuie înţeleasă în sensul metaforic de sufletul omului: „împărăţia se află înlăuntrul vostru” (logion 3). Vezi şi logion 103.

29 Cuvânt cu cuvânt: „încingeţi-vă mijlocul”.

30 Cuvânt cu cuvânt: „căci ei vor da de ajutorul”.

31 Logion-ul apare celor mai mulţi comentatori ca o dezvoltare de tip gnostic a paulinicului „(în Hristos) nu mai este parte bărbătească, nici

Mat. 19, 13 – 15. Marc. 9, 33 – 37. Marc. 10, 13 – 16. Luc. 9, 46 – 48. Luc. 18, 15 – 17. Ioan 3, 1 – 10. Gal. 3, 28 – 29. Ev. Egiptenilor)

23. Iisus a spus: Vă voi alege, unul dintr-o mie şi doi din zece mii şi vor sta ca unul. (Tom. 49. Tom. 75. Tom. 106. Eccl. 7, 28. Mat. 22, 14. Pistis Sophia 134)

24. Ucenicii lui au spus: Arată-ne locul unde eşti, căci trebuie să-l căutăm. [Iisus] le-a spus: Cine are urechi să audă! Lumina este înăuntrul unui om al luminii şi [ea] luminează întreaga lume, iar dacă nu luminează, atunci este întuneric. (Tom. 24. Mat. 6, 22 – 23. Mat. 5, 14 – 16. Luc. 11, 33 – 36. Ioan 1, 6 – 13. Ioan 8, 12 – 16. Ioan 12, 35 – 36. Ioan 14, 2 – 7. Dial. mânt. 8. Dial. mânt. 14. Dial. mânt. 27 – 28. Dial. mânt. 60 – 63. Dial. mânt. 77 – 78)

---

parte femeiască, pentru că voi toţi una sunteţi în Hristos Iisus" (Gal. 3,28). Dar tema este cunoscută şi unui autor creştin din secolul al II-lea, Pseudo-Clement, care o dezvoltă astfel în Epistola sa: „Că însuşi Domnul fiind întrebat de cineva când va veni împărăţia, i-a spus: «Atunci când [cele] două vor fi una, partea din afară precum partea dinăuntru, iar bărbatul cu femeia ca şi cum n-ar fi nici bărbat, nici femeie». «Cele două sunt una» atunci când spunem între noi adevărul şi când în cele două trupuri locuieşte un singur suflet, fără făţărnicie. «Partea din afară precum partea dinăuntru» se tâlcuieşte astfel: partea dinăuntru înseamnă sufletul, partea din afară înseamnă trupul, şi aşa cum se vede trupul tău, tot astfel şi sufletul tău să se arate în faptele tale bune. «Bărbatul cu femeia, nici bărbat, nici femeie», adică un frate văzând-o pe sora lui să nu gândească la ea ca la o femeie, nici sora [să nu gândească] la fratele ei ca la un bărbat" (Pseudo-Clement XII,2-5). Clement din Alexandria, în *Stromata* III.13.92, referindu-se la *Evanghelia Egiptenilor*, spune : „întrebându-1 Salomeea pe Domnul când va cunoaşte [acelea] despre care 1-a întrebat, Domnul i-a spus: «Când veţi călca [în picioare] haina ruşinii, când cele două vor fi una şi când partea bărbătească şi partea femeiască nu vor fi nici parte bărbătească, nici parte femeiască»".

25. Iisus a spus: Iubeşte-l pe fratele tău ca pe propriul tău suflet şi ai grijă de el ca de lumina ochilor tăi[32]. (Lev. 19, 18. Mat. 22, 34 – 40. Marc. 12, 28 – 34. Luca 10, 25 – 29. Rom. 13, 8 – 10. Gal. 5, 13 – 15. Barn. 19, 5)

26. Iisus a spus: Paiul din ochiul fratelui tău îl vezi, dar bârna din ochiul tău nu o vezi. Când vei scoate bârna din ochiul tău vei vedea ca să scoţi paiul din ochiul fratelui tău. (TGTom. 26. Mat. 7, 1 – 5. Luc. 6, 37 – 42)

27. Dacă nu veţi posti de lumea [aceasta], nu veţi afla împărăţia. Dacă nu veţi face sabatul, sabat, nu îl veţi vedea pe Tatăl[33]. (Tom. 6. Tom. 14. Tom. 104. TGTom. 6. TGTom. 27. Mat. 9, 14 – 17. Mat. 12, 1 – 8. Marc. 2, 23 – 28)

28. Iisus a spus: Am stat în mijlocul lumii şi m-am arătat lor în carne şi i-am găsit pe toţi beţi şi nu am găsit pe niciunul din ei însetat. Sufletul meu s-a umplut de durere pentru fiii oamenilor, căci ei sunt orbi în inimile lor şi nu văd. Căci deşerţi au venit pe lume şi tot deşerţi caută să iasă din lume, dar acum ei sunt beţi. Când se vor trezi din [beţia] vinţului] însă, se vor căi. (TGTom. 28. Luc. 21,

32 Cuvânt cu cuvânt: „ca de pupila ochiului tău”.

33 Am arătat deja în studiul introductiv (p. 24) că partea a doua a acestui logion este controversată. Textul copt este prea puţin edificator, dar nici versiunea grecească nu ne ajută mai mult. Traducerea poate fi interpretată ca un îndemn la respectarea strictă a sabatului sau, dimpotrivă, la înţelegerea spiritualizată a acestuia (cf. Marc. 2,27. Evr. 4,9-11). În primul caz, o reacţie radicală de sorginte iudeo-creştină în favoarea observării sabatului nu pare a se potrivi cu metafora postului din prima parte a logion-ului şi nici cu atitudinea în general a Evangheliei după Toma faţă de pietatea iudaică. În secolul al II-lea, Sfântul Iustin (Dialogul cu Trifon 12,3) foloseşte verbul sabbatizein în sensul unui sabat spiritual (înfrânarea de la orice păcat).

34 – 36. Ioan 1, 14)

29. Iisus a spus: Dacă a fost carnea făcută pentru suflet, aceasta este o minune; iar dacă sufletul [a fost făcut] pentru trup, aceasta este minunea minunilor. Însă eu mă minunez de cum această mare bogăţie s-a sălăşluit în această sărăcie. (Tom. 87. Tom. 112. TGTom. 29. Rom. 8, 1 – 8. Gal. 5, 16 – 26)

30. Iisus a spus: Acolo unde sunt trei zei, ei sunt zei. Acolo unde sunt doi sau unul, eu sunt cu el[34]. (Tom. 22. Tom. 23. Tom. 49. Tom. 75. Tom. 106. TGTom. 30 + 77)

31. Iisus a spus: Niciun profet nu e primit în satul lui şi niciun medic nu vindecă pe cei care îl cunosc. (TGTom. 31. Mat. 13, 57 – 58. Marc. 6, 4 – 5. Luc. 4, 23 – 24. Ioan 4, 43 – 45)

32. Iisus a spus: Cetatea zidită pe un munte înalt şi bine întărită nu poate cădea şi nici nu poate fi ascunsă. (TGTom. 32. Mat. 5, 14 – 16)

33. Iisus a spus: Ceea ce vei auzi în urechea ta, să propovăduieşti de pe acoperişurile voastre la urechea cealaltă[35]. [Căci] nimeni nu aprinde o făclie ca s-o pună sub

---

34 Acest logion este obscur, iar în versiunea grecească este puternic deteriorat. Grant şi Freedman văd în acesta o reelaborare gnostică la Mat. 18,20: „Că unde sunt doi sau trei adunaţi în numele Meu, acolo sunt şi eu în mijlocul lor” (Grant şi Freedman, 1960, p. 149). Alţii, ca J.D. Crossan, văd mai degrabă o reacţie antitrinitară în care treimea este catalogată drept „zei”.

35 Această primă propoziţie poate fi tradusă şi în felul următor: „Ceea ce vei auzi cu urechea ta [şi?] cu urechea cealaltă să propovăduieşti de pe acoperişul vostru”. Propoziţia este obscură, iar neconcordanţa de pronume posesive „urechea ta” / „acoperişul vostru” apare în original.

[obroc] şi nici nu o pune într-un loc ascuns, ci o pune în sfeşnic ca oricine intră sau iese să vadă lumina ei. (TGTom. 33. Mat. 5, 14 – 16. Mat. 10, 26 – 27. Marc. 4, 21 – 23. Luc. 8, 16 – 17. Luc. 12, 2 – 3)

34. Iisus a spus: Dacă un orb va călăuzi pe un [alt] orb, amândoi vor cădea în groapă. (Mat. 15, 14. Luc. 6, 39)

35. Iisus a spus: Este cu neputinţă ca cineva să intre în casa celui puternic şi să-l ia cu forţa, decât dacă îl leagă de mâini. Atunci îl vor mişca din casa lui. (Tom. 21. Tom. 103. Mat. 12, 22 – 30. Marc. 3, 23 – 27. Luc. 11, 14 – 23)

36. Iisus a spus: Nu vă faceţi griji din zori până în seară şi din seară până în zori pentru ceea ce veţi pune pe voi[36]. (TGTom. 36. Mat. 6, 25 – 34. Luc. 12, 22 – 34. Dial. mânt. 51 – 52)

37. Au spus ucenicii lui: Care va fi ziua când te vei înfăţişa nouă şi care este ziua când te vom vedea? Iisus a spus: Când vă veţi despuia şi nu vă veţi ruşina şi veţi lua hainele voastre şi le veţi pune sub picioarele voastre, ca nişte copii mici, şi le veţi călca[37], atunci îl veţi vedea pe Fiul Celui Viu şi nu vă veţi teme. (Fac. 3, 7 – 11. Tom. 21. TGTom. 37. Ev. Egiptenilor)

38. Iisus a spus: De multe ori aţi dorit să auziţi cuvintele acestea pe care vi le spun vouă şi nu aţi avut de

---

36 „Ceea ce veţi pune pe voi” este interpretat de obicei prin „ceea ce veţi îmbrăca”.

37 Cf. Ef. 4,22: „Să vă dezbrăcaţi de vieţuirea voastră de mai înainte, de omul cel vechi...”. Cf. şi Col. 3,9. Pentru întregul logion, vezi nota 18.

la cine altcineva să le auziţi[38]. Vor fi zile când mă veţi căuta şi nu mă veţi găsi. (TGTom. 38. Mat. 13, 17. Luc. 10, 23 – 24. Luc. 17, 22. Ioan 7, 32 – 36. Iren. Adv. Haer. 1.20.2)

39. Iisus a spus: Fariseii şi cărturarii au luat cheile cunoaşterii[39] şi le-au ascuns. Nici ei nu au intrat, nici nu i-au lăsat pe cei care doreau să intre. Iar voi fiţi isteţi ca şerpii şi curaţi ca porumbeii. (Tom. 102. TGTom. 39. Mat. 10, 16. Mat. 23, 13. Luc. 11, 52)

40. Iisus a spus: O mlădiţă de vie a fost sădită în afara Tatălui[40] şi nu s-a întărit [şi de aceea] va fi smulsă şi nimicită. (Mat. 15, 13. Ioan 15, 1 – 6)

41. Iisus a spus: Celui care are[41] i se va da, iar celui care nu are i se va lua şi puţinul pe care îl are[42]. (Tom. 70. Mat. 13, 10 – 13. Mat. 25, 14 – 30. Marc. 4, 24 – 25. Luc. 19.11 – 27)

42. Iisus a spus: Fiţi trecători[43].

---

38 Cuvânt cu cuvânt: „...şi nu aţi avut unul ca să auziţi din mâna lui”.

39 În original: („cunoaştere”). Luc. 11,52: „cheia cunoaşterii”.

40 Cuvânt cu cuvânt: „...a fost sădită în partea din afară a Tatălui”.

41 Cuvânt cu cuvânt: „Celui care are în mâna lui”.

42 Cuvânt cu cuvânt: „...i se va lua puţinul celălalt din mâna lui”.

43 Cel mai laconic logion din această evanghelie se deschide unei pluralităţi de interpretări. Marvin Meyer îl traduce „Fiţi peregrini”, „Fiţi călători” şi îl compară cu peregrinajul apostolilor şi al primilor misionari creştini. Pentru o asceză de acest tip pot da mărturie şi girovagii, acei călugări rătăcitori pentru care virtutea supremă era să nu-şi afle odihna nicăieri. Grant şi Freedman (1960, p. 155) îl pun în legătură cu 2 Cor. 4,16: „...şi chiar dacă omul nostru cel din afară se trece, cel dinăuntru însă se înnoieşte din zi în zi”. Dar cel mai bine pare să consune cu un alt verset paulinic: „Şi cei ce se folosesc de lumea aceasta [să fie] ca şi cum nu s-ar folosi deplin de ea. Căci chipul

43. I-au spus ucenicii lui: Cine eşti tu de ne spui aceste lucruri? [Iisus a răspuns: Oare] din cele ce eu vă spun nu vă daţi seama cine sunt eu? Dar voi aţi ajuns ca iudeii, căci ei iubesc pomul şi urăsc rodul şi iubesc rodul dar urăsc pomul. (Tom. 45. Mat. 7, 15 – 20. Mat. 12, 33. Luc. 6, 43 – 45)

44. Iisus a spus: Oricine va spune ceva[44] împotriva Tatălui va fi iertat şi oricine va spune ceva împotriva Fiului va fi iertat, dar oricine va spune ceva împotriva Sfântului Duh nu va fi iertat nici pe pământ, nici în cer. (Mat. 12, 31 – 32. Marc. 3, 28 – 30. Luc. 12, 10)

45. Iisus a spus: Strugurii nu se culeg din spini şi nici smochinele nu se culeg din ciulini, căci [aceştia] nu dau roade. Omul cel bun scoate [cele] bune din vistieria lui; [iar] omul cel rău scoate [cele] rele din vistieria lui cea rea, care este în inima lui, căci din prisosinţa inimii lui el scoate [cele] rele. (Tom. 43. Mat. 7, 15 – 20. Mat. 12, 33 – 37. Luc. 6, 43 – 45)

46. Iisus a spus: De la Adam până la Ioan

---

acestei lumi trece [paragei, verbul folosit şi în versiunea grecească a logion-ului]" (1 Cor. 7,31). Aşadar un posibil îndemn la desprinderea de lucrurile acestei lumi! Un autor medieval, Petrus Alfonsi (1062-1110), citează în cartea sa *Instrucţie clericală* următoarea sentinţă: „Această lume este, aşa cum a fost, o punte. De aceea, treceţi peste ea şi nu vă faceţi locuinţă acolo". Pe intrarea principală a moscheii din Fatehpur-Sikri, la sud de Delhi, construită în 1601 de mogulul Akbar cel Mare, se poate citi următoarea inscripţie: „Iisus, pace să fie asupra Lui, a zis: «Această lume este o punte. Treceţi peste ea, dar nu vă faceţi sălaşul acolo»". Tradiţia musulmană atribuie această apoftegmă fie lui Iisus, fie lui Mahomed, fie unuia dintre însoţitorii acestuia din urmă.

44 Cuvânt cu cuvânt: „Oricine va spune una împotriva...".

Botezătorul, nimeni dintre cei născuţi din femeie nu s-a ridicat deasupra lui Ioan Botezătorul încât să plece ochii [în faţa] lui[45]. Iar eu v-am zis: acela dintre voi care va fi [ca unul] mic va cunoaşte împărăţia şi va fi mai înălţat decât Ioan. (Tom. 22. Mat. 11, 11. Mat. 18, 3. Marc. 10, 15. Luc. 7, 28)

47. Iisus a spus: Este cu neputinţă ca un om să încalece pe doi cai sau să întindă două arcuri [în acelaşi timp], şi este cu neputinţă ca un slujitor să slujească la doi stăpâni [căci] îl va cinsti pe unul şi îl va dispreţui pe celălalt. Niciun om bând vin vechi nu doreşte imediat să bea vin nou. Nu se toarnă vin nou într-un burduf vechi, ca nu cumva acesta să crape, şi nu se toarnă vin vechi într-un burduf nou, căci [vinul] s-ar strica. [Tot aşa] nu se coase petece vechi pe o haină nouă, căci [aceasta] s-ar rupe. (Mat. 6, 24. Mat. 9, 16. Marc. 2, 21. Luc. 5, 36 – 39.2 PseudoClem. 6, 1 – 6)

48. Iisus a spus: Dacă doi vor face pace unul cu celălalt în aceeaşi casă, ei vor spune muntelui: „Mişcă-te!”, şi [muntele] se va mişca[46]. (Tom. 106. Mat. 17, 19 – 20. Mat. 21, 18 – 22. Marc. 11, 20 – 25. Luc. 17, 5 – 6.1 Cor. 13, 2)

49. Iisus a spus: Fericiţi [sunteţi] cei singuri şi aleşi, căci veţi ajunge în împărăţie. Căci de acolo sunteţi şi acolo vă veţi întoarce[47]. (Tom. 23. Tom. 75. Tom. 106. Mat. 22,

45 Expresie idiomatică obscură: unii traduc prin „...încât să-şi îndepărteze privirea de la el”, alţii „...încât să strice ochii lui”.

46 În evangheliile sinoptice, darul de a mişca un munte este urmare a credinţei şi nu răsplată a împăcării.

47 Cuvânt cu cuvânt: „Căci de acolo sunteţi şi acolo veţi merge din nou”.

14)

50. Iisus a spus: Dacă vă vor zice: „De unde sunteţi?”, spuneţi-le: „Noi am venit din lumină, din locul unde lumina a luat fiinţă prin ea însăşi, a stat [pe picioare] şi s-a arătat în chipul lor”. Dacă vă vor zice: „Voi sunteţi?”, spuneţi-le: „Noi suntem copiii ei [ai luminii] şi aleşii Tatălui celui Viu”. Dacă vă întreabă: „Care este semnul Tatălui vostru în voi?”, spuneţi-le: „O mişcare şi o odihnă”. (Tom. 83. Tom. 84)

51. Ucenicii i-au spus: Când va fi ziua în care se vor odihni cei morţi? Şi când va fi ziua în care va veni lumea cea nouă? [Iisus] le-a spus: Ceea ce aşteptaţi a venit [deja], dar voi nu o cunoaşteţi. (Tom. 3. Tom. 113. TGTom. 3. Luc. 17, 20 – 21. Dial. mânt. 16)

52. Ucenicii i-au spus: Douăzeci şi patru de profeţi au grăit în Israel şi toţi au vorbit despre tine[48]. [Iisus] le-a spus: Aţi lăsat la o parte pe Cel viu dinaintea voastră şi aţi grăit despre cei morţi. (1 Pet. 1, 10 – 12. Ev. Evreilor 2)

53. Ucenicii i-au spus: Tăierea împrejur ne este de folos sau [nu]? [Iisus] le-a spus: Dacă ar fi de folos, tatăl lor i-ar fi născut din mama lor [deja] tăiaţi împrejur. Însă adevărata tăiere împrejur, în duh, este cu totul folositoare. (Rom. 2, 25 – 29.1 Cor. 7, 17 – 19. Filip. 3, 3. Col. 2, 11 – 14)

54. Iisus a spus: Fericiţi cei săraci, căci a lor va fi împărăţia Cerurilor. (Luc. 6, 20. Mat. 5, 3)

55. Iisus a spus: Cine nu-şi urăşte tatăl şi mama nu

48 Cuvânt cu cuvânt: „...toţi au vorbit în tine”.

poate fi ucenicul meu, şi [cine nu] îşi urăşte fraţii şi surorile şi nu îşi ia crucea, aşa cum am făcut eu[49], nu va fi vrednic de mine. (Tom. 99. Tom. 101. Mat. 10, 34 – 39. Mat. 16, 24 – 25. Marc. 8, 34 – 35. Luc. 14, 25 – 33)

56. Iisus a spus: Oricine a cunoscut lumea a găsit un cadavru[50] şi lumea nu este vrednică de cel care a găsit un cadavru. (Tom. 80. Tom. 111. Kephalaia Maniheistă XLVII 120, 31 – 121, 2.)

57. Iisus a spus: împărăţia Tatălui se aseamănă cu un om care are semănătură [bună]. Duşmanul lui a venit în timpul nopţii şi a semănat neghină asupra seminţei celei bune. Omul nu le-a dat voie [lucrătorilor] să smulgă neghina. El le-a spus: „Să nu veniţi să smulgeţi neghina şi să smulgeţi şi grâul împreună cu ea. Căci în ziua recoltei neghinele se vor vedea limpede, vor fi smulse şi arse". (Mat. 13, 24 – 30. Marc. 4, 26 – 29)

58. Iisus a spus: Fericit este omul care s-a chinuit[51], căci a găsit viaţa. (1 Pet. 3, 14)

59. Iisus a spus: Priviţi spre Cel Viu cât timp sunteţi

---

49 Cuvânt cu cuvânt: „...în felul meu".

50 Cuvântul înseamnă „trup neînsufleţit", „cadavru". Poate fi o referinţă peiorativă la trupul material al omului, în opoziţie cu spiritul imaterial. Lumea este un „cadavru", iar cine a înţeles acest lucru este superior lumii. Să notăm şi metafora similară care descrie sfârşitul lumii în Mat. 24,28: „Căci unde va fi cadavrul (to ptoma), acolo se vor aduna vulturii" (cf. şi Luc. 17,37). Acest logion este identic cu logion-ul 80, cu singura deosebire că în cel din urmă trupul este desemnat prin termenul general .....

51 Verbul __ înseamnă „a munci", „a se osteni", „a se necăji", „a suferi". De aceea, am ales verbul românesc „a se chinui", care, în anumite contexte, poate avea oricare din sensurile mai sus amintite.

vii, ca nu cumva să muriţi, să căutaţi să-l vedeţi şi să nu-l puteţi vedea. (Ioan 7, 33 – 34. Ioan 8, 21. Ioan 13, 33)

60. Au văzut[52] un samaritean care căra un miel, intrând în Iudeea. A spus [Iisus] ucenicilor lui: Acela în jurul mielului[53]. [Ucenicii] i-au spus: Ca să-l omoare şi să-l mănânce. [Iisus] le-a spus: Cât timp e viu nu îl va mânca, dar dacă îl omoară şi acesta devine cadavru [atunci îl va putea mânca]. Ei au spus: Nu poate face altfel. [Iisus] le-a spus: Asemenea şi voi căutaţi pentru voi un loc întru odihnă, ca să nu deveniţi cadavre şi să fiţi mâncaţi[54]. (Tom. 7. TGTom. 7. Tom. 11)

61. Iisus a spus: [Din] doi [care] se vor odihni acolo pe un pat, unul va muri şi celălalt va trăi. Salomeea a spus [lui Iisus]: Cine eşti tu, omule? Ca [trimis] din [partea]

---

52 Hans-Martin Schenke reconstituie primul cuvânt în felul următor: („el a văzut”). În acest caz, prima propoziţie ar suna în felul următor: „El [Iisus] a văzut un samaritean care căra un miel atunci când [tot Iisus] intra în Iudea...” (cf. Koester, 1990, p. 106).

53 „Acela în jurul mielului” este o frază obscură. Ea reprezintă, probabil, fie o expresie idiomatică mai puţin cunoscută, fie o greşeală de copist. Judecând după context, putem spune că sensul ei cel mai probabil este „Ce face el cu mielul?”.

54 Nu o dată *Evanghelia după Toma* dezvoltă metafore din sinoptice. În acest caz, referinţa poate fi Luc. 10,3 : „Mergeţi; iată, Eu vă trimit ca pe nişte miei în mijlocul lupilor” (cf. Mat. 10,16). O dezvoltare similară a acestei teme o întâlnim în *Epistola lui Pseudo-Clement*: „Căci Domnul spune: «Veţi fi ca mieii în mijlocul lupilor». Răspunzându-i, Petru i-a spus: «Iar dacă mieii vor fi sfâşiaţi de lupi?». Iisus i-a răspuns lui Petru: «După ce mor, mieii nu mai au a se teme de lupi; aşa şi voi, nu aveţi a vă teme de cei care vor să vă dea morţii şi apoi nimic nu pot să vă mai facă, ci temeţi-vă de Acela care are putere, după moartea voastră, să arunce în gheenă şi sufletul, şi trupul»“ (V,2-4).

cuiva, ai urcat pe patul meu şi ai mâncat la masa mea[55]. Iisus i-a spus: Eu sunt cel ce apare din cel ce este unu[56]; mi s-au dat din cele ale Tatălui meu. [Ea i-a spus:] Eu sunt ucenica ta. [Iisus i-a spus:] De aceea îţi spun: Când [cineva] va fi unu[57], se va umple de lumină, iar când [cineva] se va împărţi, se va umple de întuneric. (Mat. 24, 37 – 44. Mat. 11, 25 – 27. Luc. 10, 21 – 22. Luc. 17, 26 – 35. Ioan 3, 31 – 36. Ioan 13, 1 – 4. Theodotus 36, 1 – 2)

62. Iisus a spus: Eu spun tainele mele acelora [care sunt vrednici de] tainele [mele]. Ceea ce face dreapta voastră să nu o ştie stânga voastră[58]. (Mat. 6, 2 – 4. Mat. 13, 10 – 17. Marc. 4, 10 – 12. Luc. 8, 9 – 10. Clem. Alex. Stromata 5.10.63.7)

63. Iisus a spus: Era un om bogat care avea multe bogăţii. El [şi-a spus: „Voi folosi bogăţiile mele ca să semăn, să secer, să plantez şi să umplu hambarele mele[59] cu roade, [în aşa fel] ca să nu am nevoie de nimic”. Acestea

55 Acest personaj feminin menţionat în Marc. 15,40 apare de mai multe ori întreţinând conversaţii cu Iisus în *Evanghelia Egiptenilor* (cf. Clement Alexandrinul, Stromate 3.6.45, 3.9.63-66, 3.13.92 şi Theodotus 67; o altă Salomeea, moaşa pruncului Iisus, apare în alte apocrife). Expresia „ai urcat pe patul meu” a fost considerată o aluzie sexuală, dar, cel mai probabil, formularea completă („ai urcat pe patul meu şi ai mâncat la masa mea”) este o metaforă a ospitalităţii depline.

56 Unii traduc prin „cel ce este egal” sau chiar „cel ce este indivizibil”. Fraza poate fi tradusă şi în mod impersonal: „ceea ce este egal”, „ceea ce este unu”, „ceea ce este indivizibil”.

57 Unii traducători citesc … în loc de …. În acest fel, în loc de „când cineva va fi egal (unu, indivizibil)…”, avem „când cineva va fi distrus…”.

58 Spre deosebire de evangheliile canonice, pilda despre ceea ce face mâna dreaptă nu se referă la anonimatul milosteniei, ci mai degrabă la interzicerea de a transmite altora învăţăturile de taină.

59 Cuvânt cu cuvânt: „vistieria mea”.

erau gândurile lui [pe care le avea] în inima lui. Şi chiar în noaptea aceea a murit. Cine are urechi, să audă! (Luc. 12, 13 – 21. Sir. 11, 18 – 19)

64. Iisus a spus: Un om avea oaspeţi şi, când a pregătit masa, l-a trimis pe slujitorul său ca să-i cheme pe oaspeţi. S-a dus la primul [şi] i-a zis: „Stăpânul meu te cheamă”. [Acela] i-a spus: „Am nişte bani pentru nişte negustori care vin la mine deseară şi eu merg să fac comenzi la ei. Cer iertare [că nu pot veni la] masă”. S-a dus [slujitorul] la altul [şi] i-a spus: „Stăpânul meu te cheamă”. [Acela] i-a spus: „Am cumpărat o casă şi sunt chemat pentru câteva zile; nu voi avea răgaz”. S-a dus [slujitorul] la altul [şi] i-a spus: „Stăpânul meu te cheamă”. [Acela] i-a spus: „Prietenul meu se însoară şi eu îi fac masă şi nu pot merge. Cer iertare [că nu pot veni la] masă”. S-a dus [slujitorul] la altul [şi] i-a spus: „Stăpânul meu te cheamă”. [Acela] i-a spus: „Am cumpărat o moşie, mă duc să iau arenda şi [de aceea] nu pot veni. Cer iertare”. A venit slujitorul [şi] i-a spus stăpânului său: „Cei pe care i-ai chemat la masă s-au scuzat”. Stăpânul i-a zis slujitorului: „Du-te afară pe drumuri şi adu pe oricine găseşti ca să ia masa”. Cumpărătorii şi negustorii nu vor intra[60] în lăcaşurile Tatălui meu. (Mat. 22, 1 – 14. Luca 14, 15 – 24. Sir. 26, 29)

65. [Iisus] a spus: Un om bun avea o vie şi a dat-o la nişte arendaşi ca s-o lucreze şi să primească rodul de la ei[61]. L-a trimis pe slujitorul lui ca arendaşii să-i dea rodul viei. [Arendaşii] l-au prins pe slujitor şi l-au bătut [încât] aproape că l-au omorât. Slujitorul s-a dus la stăpânul lui şi

60 Cuvântul lipseşte, dar poate fi reconstituit şi ca ___, cu sensul de „a intra”.

61 Cuvânt cu cuvânt: „din mâna lor”.

i-a spus [cele întâmplate]. Stăpânul [şi-a spus: „Poate nu-i cunoştea[62] şi a trimis alt slujitor. Arendaşii l-au bătut [şi] pe celălalt. Atunci stăpânul l-a trimis pe fiul său, spunându-şi „Poate le va fi ruşine în faţa lui, a fiului meu. Arendaşii aceia, deoarece ştiau că el este moştenitorul viei, l-au prins şi l-au ucis. Cine are urechi, să audă! (Mat. 21, 33 – 46. Marc. 12, 1 – 12. Luca. 20, 9 – 19.)

66. Iisus a spus: Arătaţi-mi piatra aceea pe care au aruncat-o zidarii. Ea este piatra din capul unghiului[63]. (Ps. 118, 22. Mat. 21, 42. Marc. 12, 10. Luc. 20, 17. Fapt. 4, 11.1 Pet. 2, 4.1 Pet. 2, 7)

67. Iisus a spus: Celui care cunoaşte totul [dar] are lipsă de [cunoaşterea de] el însuşi, îi lipseşte totul[64]. (Tom. Au. 138, 16 – 18)

68. Iisus a spus: Ferice de voi când veţi fi urâţi şi prigoniţi şi [ei] nu vor găsi loc [acolo] unde aţi fost prigoniţi[65]. (Mat. 5, 10 – 12. Luc. 6, 22 – 23.1 Pet. 4, 12 – 19. Clem. Alex. Stromata 4.6.41.2)

---

62 Contrar aşteptărilor, în loc de „poate nu îl cunoşteau” (arendaşii pe slujitor), textul copt spune „poate nu îi cunoştea” (slujitorul pe arendaşi).

63 Cuvânt cu cuvânt: „piatra de colţ”.

64 Text obscur. Gerd Ludemann (2000, p. 624) îl înţelege astfel: „Oricine cunoaşte Totul dar este nedesăvârşit (incomplet) în sine însuşi este nedesăvârşit în orice”. Cel care se cunoaşte pe sine însuşi e superior lumii (cf. logion-ul 111).

65 Iarăşi un text neclar. Unii comentatori (Gerd Ludemann, 2000, p. 625) înţeleg prin „loc”, „locul mântuirii”, în sensul că prigonitorii nu-şi vor mai găsi mântuirea. Dar dacă citim acest logion în legătură cu următorul („Fericiţi cei care au fost prigoniţi în inimile lor...”), locul pe care nu-1 vor găsi persecutorii este chiar inima omului.

69. Iisus a spus: Fericiţi cei care au fost prigoniţi în inimile lor, [căci] aceştia l-au cunoscut pe Tatăl cu adevărat. Fericiţi cei flămânzi, căci pântecele celui dorit va fi îndestulat. (Mat. 5, 6. Mat. 5, 10 – 12. Luc. 6, 21. Luc. 6, 22 – 23)

70. Iisus a spus: Când veţi naşte ceea ce este în voi, ceea ce aveţi vă va salva, [iar] dacă nu aveţi aceasta în voi, ceea ce nu aveţi în voi vă va omorî. (Tom. 41. Mat. 13, 10 – 13. Mat. 25, 14 – 30. Marc. 4, 24 – 25. Luc. 19, 11 – 27)

71. Iisus a spus: Voi dărâma [această] casă şi nimeni nu o va putea clădi [din nou][66]. (Mat. 26, 59 – 68. Mat. 27, 39 – 40. Marc. 14, 55 – 65. Marc. 15, 29 – 30. Fapt. 6, 12 – 14)

72. Un om i-a spus [lui Iisus]: Spune-le fraţilor mei să împartă bunurile tatălui meu cu mine. [Iisus] i-a spus: O, omule, cine m-a făcut pe mine împărţitor? S-a întors spre ucenicii lui şi le-a zis: Oare sunt eu un împărţitor? (Luc. 12, 13 – 21)

73. Iisus a spus: Secerişul este bogat, iar lucrătorii sunt puţini. Rugaţi-l pe stăpân[67] să trimită lucrători la seceriş. (Mat. 9, 35 – 38. Luc. 10, 1 – 16. Ioan 4, 31 – 38)

74. A spus: Doamne! Mulţi sunt în jurul jgheabului, dar nimeni nu este în fântână[68]. (Origen, Contra Celsum 8,

---

66 Spre deosebire de evangheliile canonice, în Evanghelia după Toma Iisus nu spune că el va reclădi „casa în trei zile”, ci că nimeni nu o va reconstrui.

67 Sau „Rugaţi-l pe Domnul...”.

68 Se poate citi şi: „...dar nimic nu este în fântână”. „Fântână” mai poate fi înţeles şi ca „puţ” sau „cisternă”. La Origen (Contra Celsum

15)

75. Iisus a spus: Mulţi stau la uşă, dar cei singuri vor intra în camera nunţii[69]. (Tom. 23. Tom. 49. Tom. 106. Mat. 22, 14)

76. Iisus a spus: Împărăţia Tatălui se aseamănă cu un negustor care avea marfa şi a găsit un mărgăritar. Negustorul era înţelept: a vândut marfa [şi] a cumpărat doar mărgăritarul. Căutaţi şi voi comoara sa care nu piere şi dăinuie, [acolo] unde molia nu se apropie şi nici viermele nu o strică. (Mat. 6, 19 – 21. Mat. 13, 45 – 46. Luc. 12, 33 – 34)

77. Iisus a spus: Eu sunt lumina aceea care este asupra tuturor. Eu sunt totul şi totul vine de la mine şi totul ajunge la mine. Despicaţi un lemn şi eu sunt acolo, ridicaţi o piatră şi mă veţi găsi acolo[70]. (TGTom. 30 + 77. Mat. 18, 20. Ioan 8, 12 – 20)

78. Iisus a spus: De ce aţi ieşit la câmp? Ca să vedeţi

8,15.6) apare o referinţă aproape identică: „Cum se poate că mulţi sunt în jurul puţului şi nimeni [nu coboară] în puţ ?”.

69 În original: „locul nunţii”, cu sensul de „locaş”.

70 În versiunea grecească, această ultimă propoziţie apare doar în logion-ul 30. Grant şi Freedman (1960, p. 178) consideră aceste cuvinte în sens panteist şi îi găsesc paralele în *Evanghelia Evei* şi în *Psaltirea Maniheistă* 54,22-30 („Eu sunt în totul, eu port cerurile, eu sunt temelia, eu sprijin pământul, eu sunt lumina care străluceşte în afară... Eu sunt seva care curge în pomi...”). Interpretarea panteistă este însă nejustificată dacă privim logion-ul în lumina Scripturii: „Toate prin El s-au făcut; şi fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut. (...) Cuvântul era lumina cea adevărată care luminează pe tot omul care vine în lume” (Ioan 1,3.9); „Pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri şi cele de pe pământ (...). Toate s-au făcut prin El şi pentru El. (...) Toate prin El sunt aşezate” (Col. 1,16.17).

o trestie clătinată de vânt? Şi ca să vedeţi un om cu haine moi pe el [precum cele ale] regilor voştri şi ale celor puternici ai voştri? Aceştia au haine moi peste ei şi nu pot cunoaşte adevărul. (Mat. 11, 7 – 15. Luc. 7, 24 – 30)

79. O femeie din mulţime i-a spus: Fericit e pântecele care te-a purtat şi [fericiţi] sânii care te-au hrănit! [Iisus] i-a spus: Fericiţi cei care au ascultat cuvântul Tatălui [şi] l-au păzit cu adevărat, căci vor veni zile când veţi spune: „Fericit pântecele acela care nu a zămislit şi [fericiţi] sânii aceia care nu au alăptat”[71]. (Luc. 11, 27 – 28. Luc. 23, 29. Ev. Egiptenilor)

80. Iisus a spus: Cel care a cunoscut lumea a găsit un trup, iar lumea nu este vrednică de cel care a găsit un trup[72]. (Tom. 56. Tom. 111)

81. Iisus a spus: Cine a ajuns bogat, să ajungă rege, şi cine are putere, să renunţe [la ea]. (Tom. 110. Mat. 19, 23. Marc. 10, 23. Luc. 18, 24. Dial. mânt. 20)

82. Iisus a spus: Cel care este aproape de mine este aproape de foc şi cel care este departe de mine este departe de împărăţie. (Marc. 12, 34)

83. Iisus a spus[73]: Chipurile sunt arătate omului şi

71 Clement din Alexandria, în Stromata III.9.64, referindu-se la *Evanghelia Egiptenilor*, spune că Salomeea l-a întrebat pe Iisus: „Până când oamenii vor muri ?”, iar Iisus i-ar fi răspuns: „Cât timp femeile vor naşte copii”.

72 Vezi nota 50.

73 După părerea noastră, acest logion trebuie citit împreună cu următoarele două; seria dezvoltă tema chipului de lumină făcut după asemănarea chipului Tatălui. Vezi studiul introductiv, p. ….

lumina dinăuntrul lor se ascunde în chipul luminii Tatălui. El se va descoperi, iar chipul Lui [va fi] ascuns de lumina Lui. (1 Tim. 6, 15 – 16.2 Cor. 3, 18.2 Cor. 4, 4 – 6)

84. Iisus a spus: Acum[74], când vedeţi asemănarea voastră vă bucuraţi, iar când veţi vedea chipurile voastre, cele care au luat fiinţă la începutul vostru[75], care nici nu mor, nici nu se arată[76], cum veţi putea îndura? (Fac. 1, 26 – 28)

85. Iisus a spus: Printr-o mare putere şi [printr-o] mare bogăţie Adam a luat fiinţă şi nu a fost vrednic de voi, căci dacă ei[77] ar fi fost vrednici nu [ar fi gustat] moartea. (Fac. 3, 17 – 19)

86. Iisus a spus: [Vulpile au vizuinile] lor şi păsările au cuiburile lor; fiul omului [însă] nu are un loc unde să-şi rezeme capul şi să se odihnească[78]. (Mat. 8, 20. Luc. 9, 58)

87. Iisus a spus: Nenorocit [el trupul care depinde de un [alt] trup şi nenorocit [el sufletul care depinde de cele două [trupuri][79]. (Tom. 29. Tom. 112)

---

74 Cuvânt cu cuvânt: „în zilele”, cu sensul de „în timpul [când]”, aici la prezent.

75 Cele mai multe traduceri redau: „...înainte de începutul vostru”.

76 Această frază poate fi tradusă şi astfel: „nici nu mor, nici nu sunt vizibile” sau „...nici nu se înfăţişează”.

77 După context s-ar părea că avem de-a face cu o greşeală de copist şi că, de fapt, ar trebui să citim __ : „dacă el ar fi fost vrednic...”.

78 Prima parte a logion-ului este deteriorată, iar reconstituirea urmează evangheliile canonice.

79 Grant şi Freedman (1960, p. 183) şi alţii văd aici o interpretare gnosticizantă a cuvintelor din Mat. 8,22: „...lasă morţii să-şi îngroape morţii lor”. Interpretarea în acest sens este forţată. Referinţa pare mai degrabă la Gal. 5,17: „Căci trupul pofteşte împotriva duhului, iar duhul

88. Iisus a spus: Vor veni la voi îngeri şi profeţi şi vă vor da ceea ce este al vostru şi voi, de asemenea, daţi-le ceea ce aveţi în mâinile voastre şi spuneţi către voi înşivă: „Când [va veni] ziua în care vor veni şi vor lua ceea ce este al lor?”

89. Iisus a spus: De ce spălaţi partea din afară a paharului? Nu înţelegeţi că Cel care a creat partea dinăuntru [este] tot acela care a creat partea din afară? (Mat. 23, 25 – 26. Luc. 11, 39 – 41)

90. Iisus a spus: Veniţi la mine, căci bun[80] este jugul meu şi blândă este stăpânirea mea şi [în ea] veţi găsi odihnă pentru voi. (Mat. 11, 29 – 30)

91. I-au spus: Spune-ne cine eşti, ca să credem în tine. Le-a spus: Voi cercetaţi faţa cerului şi a pământului, iar pe acela care este înaintea voastră nu cunoaşteţi şi nu ştiţi să cercetaţi această clipă. (Mat. 16, 3. Luc. 12, 56)

92. Iisus a spus: Căutaţi şi veţi găsi. Însă ceea ce m-aţi întrebat în zilele [acelea] [şi] nu v-am spus atunci, acum sunt doritor să le spun şi voi nu le căutaţi. (Tom. 2. Tom. 94. TGTom. 2. Mat. 7, 7 – 8. Luc. 11, 9 – 10. Ioan 16, 4, 20 – 28)

93. Nu daţi cele sfinte[81] câinilor că le vor arunca în

împotriva trupului; căci acestea se împotrivesc unul altuia, ca să nu faceţi cele ce aţi voi”.

80 Cuvântul grecesc, preluat de coptă, … are mai multe sensuri: folositor, bun, favorabil, prielnic, binefăcător etc. Am optat în traducere pentru „bun”, care include sensurile amintite.

81 Cuvânt cu cuvânt: „ceea ce este sfânt”.

bălegar. Nu aruncaţi mărgăritare porcilor că vor face din ele...[82]. (Mat. 7, 6. Did. 9, 5)

94. Iisus [a spus]: Cine caută va găsi şi celui care bate[83] [la uşă] i se va deschide. (Tom. 2. Tom. 92. TGTom. 2. Mat. 7, 7 – 8. Luc. 11, 9 – 10. Ioan 16, 20 – 28. Dial. mânt. 9 – 12)

95. [Iisus a spus]: Dacă aveţi bani nu-i daţi cu camătă, ci daţi-i aceluia din mâna căruia nu-i veţi lua [înapoi]. (Luc. 6, 34. Mat. 5, 42)

96. Iisus [a spus]: Împărăţia Tatălui se aseamănă cu o femeie [care] a luat puţină drojdie [şi a ascuns-o] în aluat şi a făcut pâini mari. Cine are urechi, să audă! (Luc. 13, 21 – 22)

97. Iisus a spus: Împărăţia Tatălui se aseamănă cu o femeie [care] purta un ulcior plin cu făină [şi] umbla pe un drum îndepărtat. S-a spart toarta ulciorului şi făina s-a vărsat pe drum în urma ei. Ea nu ştia că se întâmplase aşa ceva şi nu şi-a dat seama de [acest] necaz. Când a deschis [uşa şi a intrat] în casa ei, a pus ulciorul jos şi l-a găsit gol.

---

82 Textul copt este deteriorat. Spre deosebire de alte situaţii asemănătoare, în acest caz nu s-a propus nici o reconstituire satisfăcătoare. Pentru a avea o idee despre sfârşitul acestui verset trebuie să ne amintim Mat. 7,6: „...nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare şi, întorcându-se, să vă sfâşie pe voi”.

83 Cuvintele deteriorate („şi cel care bate [la uşă]”) pot fi reconstituite şi în felul următor: ... fără o modificare de sens. Totuşi trebuie subliniat că, indiferent de varianta de reconstituire, textul în cauză poate fi tradus şi prin „cel care este chemat înăuntru”. Aşadar a doua propoziţie poate însemna: „celui care a fost chemat i se va deschide”.

98. Iisus a spus: Împărăţia Tatălui se aseamănă cu un om care voia să ucidă un om de vază[84]. Acasă, a scos sabia şi a înfipt-o în perete ca să-şi dea seama dacă mâna lui va avea putere în ea [de a înfige sabia]. Atunci l-a ucis pe [acel] om de vază. (Luc. 14, 31)

99. Ucenicii i-au spus: Fraţii tăi şi mama ta stau afară. El le-a spus: Cei care sunt în acest loc şi fac voia Tatălui meu sunt fraţii mei şi mama mea. Ei sunt aceia care vor intra în împărăţia Tatălui meu. (Tom. 55. Tom. 101. Mat. 12, 46 – 50. Marc. 3, 31 – 35. Luc. 8, 19 – 21. Ev. Ebionită 5)

100. I-au arătat lui Iisus [o monedă de] aur şi i-au spus: Oamenii Cezarului ne cer dări. El le-a spus: Daţi-i Cezarului ceea ce este al Cezarului, daţi-i lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu şi daţi-mi mie ceea ce este al meu[85]. (Mat. 22, 15 – 22. Marc. 12, 13 – 17. Luc. 20, 20 – 26)

101. Cine nu-şi urăşte tatăl şi mama în felul meu nu poate deveni ucenicul meu, şi cine nu-şi iubeşte tatăl şi mama în felul meu nu poate deveni ucenicul meu. Căci mama mea [...][86], iar [mama mea] adevărată mi-a dat viaţa.

---

84 Cuvântul grecesc, preluat de limba coptă, înseamnă fie „personaj însemnat, om puternic şi influent”, fie „dregător, stăpânitor”. Compararea împărăţiei cu un asasinat este inedită şi şocantă (deşi metafora violenţei apare în Mat. 11,12), dar aici interpretările comentatorilor converg: cel care doreşte împărăţia trebuie să fie sigur de puterile sale.

85 Vezi studiul introductiv, pp. ....

86 Lacună în text. în versiunea sa interliniară, Grondin propune următoarea reconstituire:, „a zămislit trupul meu”. O asemenea reconstituire este foarte îndrăzneaţă, dar contextul şi cele două litere

(Tom. 55. Tom. 99. Tom. 105. Mat. 10, 34 – 39. Mat. 16, 24 – 28. Luc. 9, 23 – 27. Luc. 14, 25 – 33)

102. Iisus a spus: Vai de ei, fariseii, căci se aseamănă cu un câine care doarme în ieslea unor boi, căci nici el nu mănâncă, nici pe boi nu-i lasă să mănânce. (Tom. 39. TGTom. 39. Mat. 23, 13. Luc. 11, 52)

103. Iisus a spus: Fericit este omul acela care ştie prin ce parte vor intra hoţii, în aşa fel încât să se ridice, să-şi adune împărăţia şi să-şi încingă mijlocul[87] de la început, înainte ca ei să intre. (Tom. 21. Luc. 12, 39 – 40. Mat. 24, 37 – 44.1 Ţes. 5, 2.2 Pet. 3, 10, Apoc. 3, 3. Apoc. 16, 15)

104. I-au spus lui [Iisus]: Vino să ne rugăm astăzi şi să postim. Iisus a spus: Ce păcat am făcut sau în ce am fost biruit? Dar când mirele va ieşi din camera de nuntă, atunci să se roage şi să postească [oamenii]. (Tom. 6. Tom. 14. Tom. 27. TGTom. 27. Mat. 9, 14 – 17. Marc. 2, 18 – 22. Luc. 5, 33 – 39)

105. Iisus a spus: Pe acela care-şi va cunoaşte tatăl şi mama, [ei] îl vor numi fiu de curvă[88]. (Ioan 8, 39 – 47)

106. Iisus a spus: Când veţi face din doi unu, veţi fi fiii omului şi dacă veţi spune „Munte, mişcă-te!”, [muntele] se va mişca. (Tom. 22. Tom. 23. Tom. 48. Tom. 49. Tom. 75.

_, care par să provină din particula _ („spre afară”), fac reconstituirea plauzibilă. Vezi şi comentariul din studiul introductiv.

87 Unii traducători interpretează această expresie drept „a se pregăti de luptă”.

88 Dacă în acest logion Iisus se referă la el însuşi, ne găsim în faţa unei reacţii împotriva acelei calomnii care circula în mediile iudaice şi care făcea din Iisus fiul nelegitim al Măriei (cf. Origen, Contra Celsum 1,28).

Mat. 17, 19 – 20. Mat. 21, 18 – 22. Marc. 11, 20 – 25.1 Cor. 13, 2. Ev. Egiptenilor)

107. Iisus a spus: Împărăţia se aseamănă cu un păstor care avea o sută de oi. Una din ele, cea mai mare, s-a rătăcit. [Păstorul] le-a lăsat pe cele nouăzeci şi nouă [şi] a căutat-o pe aceea până ce a găsit-o. După ce s-a necăjit, i-a spus oii: „Te iubesc mai mult decât pe cele nouăzeci şi nouă”. (Mat. 18, 12 – 14. Luc. 15, 3 – 7)

108. Iisus a spus: Cine bea din gura mea va deveni ca mine[89] [şi] eu, de asemenea, voi deveni ceea ce el este şi cele ascunse i se vor descoperi. (Ioan 4, 7 – 15. Ioan 7, 37 – 39.1 Cor. 10, 4. Apoc. 22, 17)

109. Iisus a spus: Împărăţia se aseamănă cu un om care avea în ogorul lui o comoară ascunsă, de care nu ştia, şi după moartea lui a lăsat ogorul fiului său. Fiul său nu ştia [acest lucrul, a luat ogorul şi l-a vândut. Şi acela care l-a cumpărat a venit să-l are, a găsit comoara şi a început să dea banii cu camătă oricui voia el. (Mat. 13, 44)

110. Iisus a spus: Cine a găsit lumea şi a ajuns bogat să renunţe la lume. (Tom. 81. Mat. 19, 23. Marc. 10, 23. Luc. 18, 24)

111. Iisus a spus: Cerurile şi pământul se vor desfăşura în faţa voastră şi cel care e viu din cel care e viu[90] nu va vedea moartea. Căci Iisus a zis: Lumea nu este vrednică de acela care se găseşte pe sine însuşi. (Tom. 11. Isa. 34, 4. Luc. 16, 17. Luc. 23, 32 – 33. Mat. 5, 18. Mat.

89 Cuvânt cu cuvânt: „...va deveni în felul meu”.

90 Acest fragment poate fi interpretat şi în felul următor: „...şi cel care trăieşte din Cel Viu”.

24, 34 – 35. Marc. 13, 30 – 31)

112. Iisus a spus: Vai de carnea care depinde de suflet [şi] vai de sufletul care depinde de carne. (Tom. 29. Tom. 87)

113. Ucenicii i-au spus [lui Iisust: În ce zi va veni împărăţia? [Iisus a răspuns]: Ea nu va veni în chip văzut[91]. Nu se va spune: „Iată, în partea [aceasta]” sau „Iată, în [partea] aceea”. Însă Împărăţia Tatălui se întinde pe pământ, iar oamenii nu o văd. (Tom. 3. Tom. 51. TGTom. 3. Mat. 24, 23 – 28. Marc. 13, 21 – 23. Luc. 17, 20 – 25)

114. Simon Petru le-a spus: Maria să plece dintre noi, căci femeile nu sunt vrednice de Viaţă[92]. Iisus a spus: Iată, eu o voi călăuzi [în aşa fel] ca s-o fac bărbat, ca să fie şi ea un suflet viu asemenea vouă, bărbaţilor. Căci orice femeie care se face bărbat va intra în Împărăţia Cerurilor. (Tom. 22. Gal. 3, 28 – 29)

Textul grecesc al

EVANGHELIEI DUPĂ TOMA

Prolog:

---

91 Expresia mai poate fi tradusă prin: „ea va veni pe neaşteptate”.

92 Poate fi vorba de modul de viaţă al ucenicilor în preajma lui Iisus sau de „viaţa veşnică”. Scena aceasta se regăseşte în Evanghelia Mariei Magdalena şi în Pistis Sophia. Ludemann (2000, p. 644) este de părere că acest logion este un adaos târziu (nu consună nici cu logion-ul 22, în care „bărbatul să nu mai fie bărbat şi femeia să nu mai fie femeie)”. Vezi şi nota 31.

Acestea [sunt] cuvintele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel Viu şi le-a scris Iuda zis şi Toma[93].

1… şi a spus: cel care va găsi tâlcuirea acestor cuvinte, nu va gusta moartea.

2. Iisus spune: Cel care caută să nu înceteze căutarea până va găsi, când va găsi se va uimi, uimindu-se va domni şi domnind se va odihni.

3. Iisus spune: Dacă cei care ne[94] atrag vă spun: „Iată, împărăţia [este] în cer”, [atunci] înaintea voastră vor ajunge păsările cerului; dacă spun că ea este sub pământ, vor intra înaintea voastră peştii mării. Şi împărăţia lui Dumnezeu înăuntrul vostru este şi în afara [voastră]. Oricine se cunoaşte pe sine însuşi va găsi aceasta şi când voi vă[95] veţi cunoaşte, veţi şti că sunteţi fiii Tatălui celui Viu. Iar dacă nu vă cunoaşteţi pe voi sunteţi în sărăcie şi voi sunteţi sărăcia.

4. Iisus spune: Nu va pregeta omul plin de zile[96] să-l întrebe pe copilul de şapte zile despre locul vieţii şi veţi[97]

---

93 Textul a fost reconstituit în aşa fel încât să coincidă cu versiunea în limba coptă. Trebuie semnalat totuşi că fragmentul grecesc lasă deschisă posibilitatea de a avea mai mulţi autori, întrucât înainte de numele propriu „Toma” avem conjuncţia (şi), iar forma verbului este incertă.

94 Acest cuvânt trebuia scris ….. Aici putem vedea confuzia dintre vocala _ şi diftongul _ care se pronunţau la fel atunci când textul a fost redactat sau copiat.

95 Probabil este o greşeală de copist determinată de pronunţarea identică a literelor greceşti _ şi _ atunci când textul a fost redactat sau copiat. Conform contextului, corect ar fi fost: …, „ vă “.

96 Adică „omul bătrân”.

97 Predicatul logic este la persoana a III-a singular, „va trăi”. Probabil

trăi, căci mulţi [dintre] cei dintâi vor fi cei de pe urmă şi cei de pe urmă [vor fi] cei dintâi şi…

5. Iisus spune: Cunoaşte ceea ce este înaintea feţei tale şi ceea ce este ascuns de la tine, îţi va fi descoperit, căci nu este [nimic] ascuns ce nu va deveni limpede şi [nu este nimic] îngropat ce nu…

6. Ucenicii îl întreabă [pe Iisus] şi spun: Cum vom posti şi cum ne vom ruga şi cum… şi ce [reguli] vom păzi? Iisus spune: …ceea ce urâţi să nu faceţi… adevărului… ascuns… fericit este.

26…şi atunci vei vedea limpede [pentru] a scoate paiul care [este] în ochiul fratelui tău.

27. Iisus spune: Dacă nu postiţi de lume, nu veţi găsi împărăţia lui Dumnezeu; şi dacă nu faceţi sabatul, sabat, nu-l veţi vedea pe Tatăl.

28. Iisus [spune]: Am stat în mijlocul lumii şi în carne m-am înfăţişat lor şi i-am găsit pe toţi beţi şi pe niciunul dintre ei nu l-am găsit însetat şi sufletul meu suferă pentru fiii oamenilor, căci sunt orbi cu inima lor şi nu văd…

29… această sărăcie.

30. Iisus spune: unde sunt… sunt zei şi unde este unul singur… eu sunt cu el. Ridică piatra şi acolo mă vei

---

avem de-a face cu o confuzie între formele („veţi trăi”) şi („va trăi”). Confuzia a fost determinată de faptul că atunci când textul a fost redactat sau copiat vocala e şi diftongul ai se pronunţau identic. Tot în acest logion vezi ___, în loc de ___.

găsi, despică lemnul şi eu sunt acolo[98].

31. Iisus spune: Un profet nu este bine primit în patria lui [şi] nici medicul nu face vindecări pentru cei care îl cunosc.

32. Iisus spune: Cetatea zidită şi întărită pe vârful unui munte înalt nu poate nici să cadă, nici să fie ascunsă.

33. Iisus spune: Asculţi la [ce el în urechea ta…

36… din zori până… de seară până în zori nici… voastră ce mâncaţi, nici pentru veşmântul vostru ce veţi îmbrăca. Sunteţi mult mai buni [decât] crinii… neavând îmbrăcăminte. Ce veţi îmbrăca şi voi? Cine va adăuga înălţimii voastre? El vă va da îmbrăcămintea voastră[99].

37. Ucenicii lui îi spun: Când vei fi nouă vădit [pe faţă, limpede] şi când te vom vedea? A spus: Când vă veţi despuia şi nu vă veţi ruşina…

---

98 Prima parte a acestui logion este prea deteriorată ca să ne exprimăm în mod hotărâtor asupra ei. Chiar şi cuvintele vizibile sunt obiect de dispută. După o analiză a papirusului cu ultraviolete, Harold W. Attridge citeşte în felul următor: (Iisus a spus: Unde sunt trei, [aceştia] sunt fără de zei; unde este unul singur, spun, eu sunt cu el…) Această lectură ar putea fi interpretată în mai multe feluri: 1) Dumnezeu nu se poate afla într-o mulţime de oameni, ci mai degrabă la cei însinguraţi (idee care apare în logia 23, 49 şi 75); 2) Poate fi vorba de o reacţie anti-trinitară. Vezi şi nota 34 la logion 30 în versiunea coptă. A doua parte a acestui logion grecesc se găseşte în versiunea coptă, în logion 77. Vezi şi nota 70.

99 Cea de-a doua parte a acestui logion nu se găseşte în textul copt. Fragmentul deteriorat de după cuvântul (crinilor) a fost reconstituit în două variante: „care ţes şi nu torc”, (Doresse) şi „care nu ţes şi nu torc” (Attridge). Cea de-a doua reconstituire care presupune pierderea unui iota la marginea paginii pare a fi mai potrivită după context.

38 În afară de primele cuvinte „Iisus spune”, nu ne putem pronunţa asupra conţinutului acestui logion atât de deteriorat.

39… au luat… al… au ascuns… nici nu au intrat, nici nu i-au lăsat să intre pe cei care intră. Voi să fiţi isteţi ca… şi curaţi ca…